

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Острозька академія»
Навчально-науковий центр заочно-дистанційного навчання
Кафедра психології

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня бакалавра на тему:
«Психологічні чинники формування професійно важливих якостей
майбутніх психологів»

Виконала студентка 4 курсу, групи ЗПс-41

Спеціальності 053 «Психологія»

Басюк Ілона Олександрівна

Керівник – доц., канд. психол. наук,
Кулеша Наталія Петрівна

Рецензент – к.психол.н., доцент Анна ГІЛЬМАН

Острог, 2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ.....	6
1.1. Професійно важливі якості як чинник професійного становлення фахівця: теоретичні підходи	6
1.2. Психологічний портрет професії психолога: вимоги до особистісних і функціональних характеристик	12
1.3. Формування професійно важливих якостей майбутніх психологів у контексті освітнього простору закладу вищої освіти	18
Висновки до розділу 1	25
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ.....	27
2.1. Методологія констатувального етапу дослідження	27
2.2. Аналіз та інтерпретація результатів емпіричного дослідження	31
Висновки до розділу 2	41
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРЕМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ПРОГРАМИ ФОРМУВАНЬ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ.....	42
3.1. Теоретичне обґрунтування, розробка та апробація тренінгової програми розвитку професійно важливих якостей у студентів-психологів.....	42
3.2. Результати розробок та апробацій тренінгової програми розвитку професійно важливих якостей у студентів-психологів.....	52
Висновки до розділу 3	54
ВИСНОВКИ	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	59

ВСТУП

Актуальність дослідження. Актуальність дослідження зумовлена зростанням соціального запиту на компетентних, стійких та етично відповідальних фахівців у сфері ментального здоров'я в умовах сучасної України, яка переживає масштабні соціальні трансформації, воєнні виклики та підвищений рівень психоемоційного напруження населення. За таких обставин діяльність психолога набуває особливої суспільної значущості, а якість його професійної підготовки безпосередньо впливає на ефективність психологічної допомоги. У зв'язку з цим проблема формування професійно важливих якостей майбутніх психологів постає як стратегічно важливий напрям удосконалення системи вищої освіти та забезпечення професійної готовності фахівців до роботи в умовах невизначеності та підвищеної відповідальності.

Проблематика професійно важливих якостей, професійного становлення та розвитку майбутніх психологів перебувала у полі наукових інтересів низки вітчизняних дослідників. У їхніх працях висвітлено теоретико-методологічні засади професійного розвитку фахівця, структуру професійно значущих якостей, особливості формування професійної компетентності та психологічної готовності майбутніх психологів.

Водночас аналіз наукових джерел свідчить, що попри значну кількість теоретичних розвідок, проблема психологічних чинників формування професійно важливих якостей майбутніх психологів потребує подальшого емпіричного уточнення. Недостатньо дослідженим залишається питання комплексного взаємозв'язку мотиваційних, емоційно-рефлексивних і ресурсних компонентів у структурі професійно важливих якостей, а також ефективність спеціально розроблених тренінгових програм, спрямованих на їх цілеспрямований розвиток у межах освітнього простору закладу вищої освіти.

Об'єктом дослідження є процес професійного становлення майбутніх психологів.

Предметом дослідження є психологічні чинники формування професійно важливих якостей майбутніх психологів.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити психологічні особливості формування професійно важливих якостей майбутніх психологів.

Відповідно до мети сформульовано наступні **завдання**:

1. Здійснити теоретико-методологічний аналіз сутності поняття «професійно важливі якості».
2. Охарактеризувати психологічний портрет професії психолога.
3. Проаналізувати психолого-педагогічні умови формування професійно важливих якостей майбутніх психологів у контексті освітнього простору закладу вищої освіти.
4. Емпірично дослідити психологічні чинники формування професійно важливих якостей у студентів-психологів та визначити характер взаємозв'язків між їх основними компонентами.
5. Розробити та апробувати тренінгову програму розвитку професійно важливих якостей майбутніх психологів і оцінити її ефективність.

Методи дослідження. Теоретичні методи: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація та інтерпретація наукових джерел; емпіричні методи: психодіагностичне тестування (опитувальник емпатійних здібностей А. Мехрабіана, Н. Епштейн; методика «Мотивація професійної діяльності» К. Замір у модифікації А. Реана; опитувальник професійної ідентичності студентів – майбутніх психологів; шкала саморефлексії та інсайту SRIS; шкала самооцінки Розенберга; тест життєстійкості С. Мадді), формувальний експеримент (тренінгова програма); математично-статистичні методи: кореляційний аналіз за критерієм Спірмена, t-критерій Стюдента для залежних вибірок, описова статистика.

База дослідження: Національний університет «Острозька академія», Навчально-науковий інститут соціально-гуманітарного менеджменту, кафедра

психології. У дослідженні взяли участь 63 студенти 3–4 курсів бакалаврату, які здобувають освіту за спеціальністю «Психологія».

Практична значущість дослідження полягає у можливості використання отриманих результатів для вдосконалення системи професійної підготовки майбутніх психологів у закладах вищої освіти. Розроблена та апробована тренінгова програма може бути впроваджена в освітній процес кафедр психології з метою цілеспрямованого розвитку професійно важливих якостей, підвищення рівня психологічної готовності та професійної зрілості здобувачів вищої освіти.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Структура кваліфікаційної роботи визначена метою та завданнями дослідження і складається із вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел. Основний зміст роботи викладено на 56 сторінках, список використаних джерел налічує 58 найменувань.

РОДЗІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

1.1. Професійно важливі якості як чинник професійного становлення фахівця: теоретичні підходи

У психологічній науці поняття професійно важливих якостей фахівця формується на перетині міждисциплінарного поля, охоплюючи психофізіологічні, особистісні, когнітивні та мотиваційні характеристики, що детермінують ефективність професійної діяльності. Сутність цього поняття полягає у виокремленні тих індивідуально-психологічних рис, які не лише відповідають вимогам конкретної професії, а й забезпечують її успішне, надійне й стабільне виконання у динамічних умовах діяльності.

Згідно з позицією М. Олександрової, професійно важливі якості – це «індивідуальні особливості людини, що обумовлюють успішність виконання професійної діяльності та можуть виступати критерієм при відборі й підготовці фахівців». Авторка підкреслює, що професійно важливі якості є динамічним конструктом, який формується протягом професійного становлення і взаємодіє з такими категоріями, як професійна компетентність та кваліфікація.[31]

У свою чергу, С. Діденко наполягає на необхідності системно-термінологічного підходу до тлумачення цього поняття, стверджуючи, що професійно важливі якості – це не просто набір якостей, а системна структура, інтегрована в професійну діяльність через мотиваційну, когнітивну, емоційну й операційну підсистеми. [17] Такий підхід дозволяє виявити внутрішню організацію професійно важливих якостей, що на нашу думку, є ключовим для подальшого розуміння механізмів їх формування в умовах освітнього простору.

Варто зазначити, що в сучасній науковій традиції відбувається розмежування професійно важливих якостей з поняттями «компетентність», «професійна надійність», «цінності» та «особистісні якості», що є принципово важливим для збереження термінологічної точності. Так, В. Нежданова вказує, що професійно важливі якості мають прикладний характер і функціонують як

мостовий компонент між внутрішніми особистісними рисами та зовнішніми професійними вимогами. [30] У цьому сенсі вони не є тотожними «компетентності», яка містить у собі знання, вміння, навички, цінності та установки. Натомість професійно важливі якості – це переважно стабільні індивідуально-психологічні характеристики, що забезпечують реалізацію професійної компетентності.

Окрему увагу варто звернути на спроби класифікації професійно важливих якостей за критеріями функціональності. Так, М. Цільмак, досліджуючи професійно важливі якості консультанта, виділяє кілька ключових груп: когнітивно-аналітичні, емоційно-регулятивні, мотиваційно-особистісні, комунікативні та організаційно-діяльнісні якості. [47] Така класифікація дозволяє не лише структурувати розуміння професійно важливих якостей, але й пропонує конкретний орієнтир для діагностики та формувальних технологій в освітньому середовищі.

Порівнюючи ці підходи, можна констатувати спільне ядро у тлумаченні професійно важливих якостей: усі автори акцентують на зв'язку між особистістю та діяльністю, на відміну від концепту особистісних якостей, які можуть мати більш загальний, позапрофесійний характер. Як слушно зауважує Н. Головач, професійно важливі якості є не стільки властивостями особистості, скільки її професійним потенціалом, що проявляється в контексті конкретної діяльності. [13]

На нашу думку, на основі проаналізованих підходів доцільно сформулювати власну структурну модель професійно важливих якостей психолога, яка включає чотири інтегровані компоненти:

1. Когнітивно-аналітичний (рефлексивність, критичне мислення, інтелектуальна гнучкість);
2. Емоційно-регулятивний (стійкість, емпатія, контроль афектів);
3. Комунікативно-інтерактивний (вербальна експресія, слухання, діалогічність);

4. Мотиваційно-особистісний (внутрішня мотивація, спрямованість на допомогу, професійна ідентичність).

Таким чином, узагальнюючи наукові позиції, ми вважаємо, що професійно важливі якості є складною динамічною системою, що формується на межі особистісного розвитку та професійної діяльності, і відіграє роль індикатора готовності до професійної самореалізації. Їх вивчення вимагає чіткого термінологічного окреслення, аналітичного розмежування з суміжними поняттями і врахування як структурної складності, так і контексту їх функціонування у психологічній практиці.

У сучасній психологічній науці професійно важливі якості розглядаються не лише як інструментальна основа професійної діяльності, але й як психологічний ресурс, що забезпечує адаптацію, самореалізацію, емоційно-вольову стійкість та соціально-психологічну ефективність фахівця. Особливої ваги це питання набуває в контексті підготовки майбутніх психологів, професійна діяльність яких пов'язана з високим емоційним навантаженням, складними міжособистісними взаємодіями та постійною вимогою до особистісного зростання.

На думку В. Чубка та І. Кузя, професійно важливі якості становлять внутрішній потенціал фахівця, що визначає його здатність до ефективного виконання ролі суб'єкта професійної взаємодії, а також сприяє формуванню психологічної стійкості в умовах дії стресогенних чинників професійного середовища. [49] Автори підкреслюють, що саме професійно важливі якості дозволяють особистості не лише адаптуватися до складних умов, але й підтримувати професійну ефективність у довготривалій перспективі, що особливо важливо для психологів, які працюють з травмованими, вразливими чи критичними групами клієнтів.

У свою чергу, Н. Перегончук і Т. Краєвська розглядають професійно важливі якості як фактор розвитку суб'єктності майбутнього психолога, зокрема в аспекті саморефлексії, самоорганізації та прагнення до самореалізації.[34] Згідно з цим підходом, розвиток професійно значущих характеристик сприяє

поступовому переходу від зовнішньо детермінованої мотивації до внутрішньо орієнтованої, що є ознакою зрілої професійної ідентичності. Ми вважаємо цей погляд вкрай релевантним, оскільки в межах гуманістичної парадигми освіти професійна діяльність психолога має спиратися на автентичну мотивацію, що формується саме через розвиток професійно важливих якостей.

Досить дискусійним є питання, наскільки професійно важливі якості можуть виконувати функцію запобіжника професійного вигорання, тобто діяти як ресурс особистісної стійкості. Зокрема, Н. Подоляк у своєму дослідженні аналізує професійно важливі якості психолога крізь призму емоційного вигорання, стверджуючи, що високий рівень емоційної саморегуляції, емпатії, саморефлексії та стресостійкості не лише підвищує ефективність професійної діяльності, а й дозволяє уникати виснаження й деформації особистості фахівця.[36] У цьому контексті професійно важливі якості постають не просто як функціональний набір якостей, а як система внутрішньої підтримки, що забезпечує довготривалу професійну витривалість.

Питання про роль професійно важливих якостей в реалізації ціннісного потенціалу особистості також висвітлює Н. Панчук. Авторка акцентує на значущості ціннісної сфери як підґрунтя для становлення професіонала в галузі допоміжних професій. [33] Вона вважає, що професійно важливі якості активують внутрішній механізм ціннісного самовизначення, що виводить особистість на новий рівень професійної відповідальності. Зазначене підкреслює важливість морально-етичного й світоглядного підґрунтя професійно важливих якостей, особливо у фахівців психологічної сфери, діяльність яких вимагає дотримання високих стандартів етичності.

Окремо слід зупинитися на ролі соціального інтелекту як інтегральної складової професійно важливих якостей. Т. Яновська розглядає його як ключовий фактор забезпечення ефективної міжособистісної взаємодії у професійній сфері психолога. [57] Згідно з її висновками, соціальний інтелект як здатність розуміти інших, прогнозувати їхню поведінку та будувати адаптивну комунікацію, є критично важливим для практики психолога-

консультанта. Таким чином, авторка фактично пропонує включати соціальний інтелект до базової структури професійно важливих якостей.

Узагальнюючи, можемо стверджувати, що професійно важливі якості функціонують як психологічний ресурс адаптації, внутрішньої стійкості та професійної самореалізації. Їх системне формування дозволяє не лише забезпечити ефективне виконання професійних обов'язків, а й зберегти цілісність особистості фахівця в умовах складної соціальної взаємодії. Вищевикладене дає підстави розглядати професійно важливі якості не лише як вимогу до професійної відповідності, а як центральний механізм особистісно-професійного зростання майбутнього психолога.

У сучасній психологічній науці професійно важливі якості розглядаються не лише як інструментальна основа професійної діяльності, але й як психологічний ресурс, що забезпечує адаптацію, самореалізацію, емоційно-вольову стійкість та соціально-психологічну ефективність фахівця. Особливої ваги це питання набуває в контексті підготовки майбутніх психологів, професійна діяльність яких пов'язана з високим емоційним навантаженням, складними міжособистісними взаємодіями та постійною вимогою до особистісного зростання.

Питання взаємозв'язку між професійним становленням особистості та розвитком професійно важливих якостей набуває ключового значення в теорії професійного розвитку фахівців, зокрема у сфері психології. У сучасному дискурсі професійне становлення розглядається не як одномоментний процес, а як динамічна й поетапна трансформація особистості, що охоплює її мотиваційно-ціннісну, когнітивну, емоційно-вольову та поведінкову сфери. У цьому контексті професійно важливі якості виступають як внутрішній механізм, що обумовлює поступальність і якість становлення майбутнього фахівця.

На думку Г. Васяновича та В. Онищенка, професійне становлення передбачає інтеграцію особистісних та професійних якостей в єдину систему, яка функціонує відповідно до вимог певної професії.[7] Дослідники підкреслюють, що в умовах змінності соціального контексту, актуалізується

потреба у фахівцях, здатних до гнучкого саморозвитку, що безпосередньо залежить від рівня сформованості професійно важливих якостей. Таким чином, професійно важливі якості не лише підтримують, а й активно формують динаміку професійного становлення, виконуючи роль каталізаторів особистісної інтеграції.

Професійно важливі якості також розглядаються як фактор, що задає індивідуальну траєкторію становлення фахівця, залежно від домінантних характеристик особистості. Так, П. Боліла наголошує на взаємопроникненні професійно значущих та особистісних якостей, де професійно-особистісна структура психолога формується через розвиток таких рис, як емпатія, рефлексивність, емоційна стійкість, відповідальність. [3] У цьому підході чітко простежується позиція, згідно з якою професійно важливі якості є не вторинними відносно особистості, а її функціональними проявами у сфері професійної діяльності. На нашу думку, саме така інтегративна модель дозволяє ефективніше інтерпретувати етапи професійного становлення не як сукупність адаптаційних актів, а як процес особистісної трансформації через професію.

Професійне становлення як послідовність етапів від первинного професійного вибору до реалізації себе в обраній сфері вимагає чіткого розуміння того, на якому етапі які професійно важливі якості є домінантними. М. Волошенко пропонує багаторівневу модель професійного саморозвитку, в якій кожному етапу, зокрема мотиваційному, адаптаційному, ідентифікаційному та ціннісно-рефлексивному, відповідає свій набір актуальних професійно важливих якостей. [11] Ця модель дозволяє побачити не лише динаміку змін якостей у процесі становлення, а й необхідність перманентного оновлення власного професійного ресурсу відповідно до змін у зовнішньому середовищі.

П. Потуй у своєму дослідженні підкреслює значення професійних цінностей як структуроутворюючого елемента професійної ідентичності. Він вважає, що розвиток професійно важливих якостей відбувається в площині зміцнення професійної ціннісної системи, яка, у свою чергу, виступає провідником особистості у професійний простір. [38] Цей підхід дозволяє

включити професійно важливі якості в аксіологічний вимір професійного становлення, що є особливо важливим для майбутніх психологів, які здійснюють практичну діяльність, ґрунтуючись на принципах гуманізму, етики та відповідальності.

С. Литвиненко у своєму дослідженні зосереджується на особистісному аспекті професійного становлення студентів-психологів, акцентуючи на складнощах інтеграції академічного знання в систему особистісного самосприйняття. [27] Авторка підкреслює, що без усвідомлення й засвоєння власного професійного призначення розвиток професійно важливих якостей буде фрагментарним і зовнішньо детермінованим. Виходячи з цього, ми вважаємо, що професійно важливі якості не можуть розглядатися ізольовано від індивідуального життєвого контексту, а мають вивчатися як такі, що формуються через рефлексивний діалог особистості з професійним середовищем.

Таким чином, професійно важливі якості постають як внутрішній рушій професійного становлення, одночасно виконуючи функції структуроутворення, мотивації, адаптації та ціннісної орієнтації особистості. Їх розвиток є не лише відображенням процесу входження в професійну спільноту, а й ключовою умовою реалізації суб'єктної позиції фахівця в сучасному соціокультурному середовищі.

1.2. Психологічний портрет професії психолога: вимоги до особистісних і функціональних характеристик

Формування особистості майбутнього психолога як суб'єкта професійної діяльності нерозривно пов'язане з розвитком тих якостей, які не лише забезпечують компетентність у сфері міжособистісної взаємодії, а й відображають ціннісно-моральну основу психологічної професії. Психолог виступає не просто як інтерпретатор фактів і поведінки, а як медіатор між особистісними конфліктами, етичними дилемами та суспільними очікуваннями,

що вимагає високого рівня інтегрованості особистісних, когнітивних, емоційних і моральних характеристик.

У дослідженні В. Кобилянської визначено базовий набір особистісно значущих якостей, необхідних для ефективного функціонування психолога. До них, насамперед, віднесено: емоційну стійкість, рефлексивність, емпатію, терпимість до невизначеності, гуманістичну спрямованість, почуття такту й відповідальності.[22] Усі перелічені риси виконують функцію психологічного фону, що визначає якість взаємодії з клієнтами, здатність до дотримання професійної етики, а також ефективність здійснення консультативної, психодіагностичної й психокорекційної діяльності.

Особливої уваги заслуговує морально-етичний вимір діяльності психолога. Л. Джигун та С. Грабар наголошують, що етичні якості психолога не можуть бути редуковані до знання кодексу або зовнішнього дотримання правил. Йдеться про внутрішню етичну саморегуляцію, сформовану на основі гуманістичних орієнтацій, глибокого розуміння цінності особистості клієнта, конфіденційності, відповідальності за наслідки власних інтервенцій.[16] Автори звертають увагу на необхідність цілісної морально-ціннісної системи, що інтегрується в особистість психолога та виявляється в кожному акті професійної діяльності. Така позиція є близькою до нашого бачення професії психолога як етично насиченого соціального покликання, що не допускає формального або інструментального підходу до людини.

У межах когнітивного компонента ключовими рисами є аналітичне мислення, інтелектуальна гнучкість, когнітивна складність та здатність до моделювання психологічних процесів. Як вказують Т. Яновська і Н. Булатевіч, сучасний психолог повинен володіти не лише набором теоретичних знань, а й умінням застосовувати їх у реальних, часто невизначених і багатofакторних ситуаціях, що потребує розвиненої когнітивної інтуїції, критичного мислення й здатності до прийняття нестандартних рішень. [58] З цього випливає, що когнітивна компетентність не є відокремленою від особистісної — навпаки,

саме в контексті морально забарвлених ситуацій вона набуває максимальної значущості.

Емоційний компонент діяльності психолога – один із найменш формалізованих, проте критично важливих. Як зазначає М. Шикірава, емпатія є інтегральною, а не факультативною характеристикою професійної особистості практичного психолога. Вона розглядається не просто як здатність до емоційного співпереживання, а як інструмент професійної чутливості, що дозволяє тонко налаштовуватися на внутрішній стан клієнта, підтримувати ефективну комунікацію та будувати довіру. [53] Однак емпатія має бути врівноважена емоційною саморегуляцією, психолог не повинен занурюватися в емоційний стан іншого настільки, щоби втрачати об'єктивність чи професійну дистанцію.

На нашу думку, сукупність морально-етичних, когнітивних та емоційних компонентів створює якісну структуру професійної ідентичності психолога, де кожна ланка не може функціонувати ізольовано. Їх цілісне формування в процесі професійної підготовки є умовою досягнення високого рівня психологічної компетентності, етичної відповідальності та психологічної ефективності у практичній роботі. Вищезазначене дозволяє трактувати особистість психолога не лише як носія професійних функцій, а як унікальну комбінацію рис, що забезпечують трансформаційний вплив на іншу особистість у межах психотерапевтичної, консультативної чи діагностичної взаємодії.

У структурі професійно важливих якостей психолога особливе місце посідають ті характеристики, які забезпечують функціональну ефективність діяльності: професіоналізм, кваліфікація та професійна надійність. Ці якості не лише відображають рівень сформованості загальної професійної компетентності, а й визначають стійкість, передбачуваність і безпечність психологічної допомоги, що особливо важливо у контексті практичної взаємодії з клієнтом.

О. Михальчук розглядає поняття «професіоналізм» та «кваліфікація» як ключові характеристики, що визначають ступінь сформованості здатності

фахівця ефективно реалізовувати свою діяльність у межах нормативно-правових, етичних та змістових вимог професії. [29] За її підходом, кваліфікація – це рівень засвоєння знань, умінь і навичок, що підтверджується відповідним документом, у той час як професіоналізм є ширшим інтегративним конструктом, що включає також індивідуальний стиль діяльності, рівень відповідальності, інтелектуальну автономію та здатність до рефлексії. Таким чином, кваліфікація є передумовою, але не гарантією професіоналізму.

У свою чергу, В. Діденко пропонує більш специфічну категорію – «професійна надійність», яку трактує як стабільність і передбачуваність дій фахівця в умовах дії психоемоційного навантаження, невизначеності чи міжособистісної напруги. [18] Автор зазначає, що психолог, як представник професії «допомоги», має демонструвати високу стресостійкість, відповідальність за наслідки власних рішень, здатність зберігати професійну рольову позицію в ситуаціях ризику. Ми поділяємо думку дослідника про те, що професійна надійність є критичною рисою, оскільки психолог нерідко стикається з етичними дилемами та має бути здатним діяти на основі внутрішньої нормативності, а не ситуативного компромісу.

А. Власенко, аналізуючи психологічні характеристики особистості психолога в контексті типологій професій, звертає увагу на важливість поєднання раціональної та гуманістичної складових у функціональному профілі фахівця. Зокрема, він виокремлює компоненти професіоналізму, які мають бути невід’ємною частиною професійно важливих якостей: волюва регуляція, емоційна самодисципліна, цілісність мислення, психологічна гнучкість. [9] Такий підхід дозволяє представити професіоналізм не лише як якість діяльності, але й як внутрішню якість особистості, що віддзеркалюється в стилі спілкування, вирішенні проблем, реагуванні на нові виклики.

У контексті оцінювання ефективності діяльності психолога важливим є також теоретико-методологічне підґрунтя, що дозволяє розмежувати фактичну успішність від ситуативної результативності. Т. Юрченко-Шеховцова та В. Андросюк пропонують компаративний аналіз підходів до визначення

ефективності діяльності психолога, зосереджуючи увагу на таких функціональних показниках, як надійність інтервенцій, сталість позитивної динаміки клієнтів, збереження професійної етики.[54] Дослідники підкреслюють, що професіоналізм не можна оцінити одноразово чи за зовнішніми ознаками, він проявляється у сталій і відповідальній діяльності, що відповідає стандартам професійної практики та водночас враховує унікальність кожного випадку.

Отже, функціональні якості психолога формують ядро професійної придатності та безпосередньо впливають на якість психологічної допомоги. Професіоналізм як цілісна характеристика втілює і зміст, і форму професійної діяльності; кваліфікація виступає передумовою його реалізації, а професійна надійність – запорукою безпечної та стабільної взаємодії з клієнтом. На нашу думку, саме на рівні функціональних якостей проявляється справжня психологічна готовність до професійної діяльності, що дає підстави вважати їх ключовим виміром структури професійно важливих якостей у майбутніх психологів.

Одним із перспективних напрямів сучасної професійної психології є побудова диференційованих моделей психолога як носія певного професійного профілю, що враховує індивідуально-психологічні характеристики, функціональну спеціалізацію та стиль професійної діяльності. Такий підхід дозволяє уникнути уніфікації вимог до представників психологічної професії та виявити оптимальні шляхи професійного добору, розвитку й супроводу майбутніх фахівців.

На думку П. Чжиюна, формування моделі психолога має спиратися на концепт професійних цінностей, які виступають регуляторами діяльності та критеріями професійної відповідності.[48] Автор підкреслює, що ціннісні орієнтири спеціаліста (зокрема орієнтація на допомогу, толерантність до багатоманітності, автономність суджень) зумовлюють тип поведінки у професійному середовищі, а отже формують одну з основ для типологізації психологів. Ми погоджуємось із цією позицією, оскільки саме аксіологічні

компоненти значною мірою визначають як специфіку професійного стилю психолога, так і його внутрішню мотивацію до професійного розвитку.

В. Сколта у своєму дослідженні виокремлює асертивність як одну з базових характеристик, що відрізняє окремий тип професійної поведінки психолога: впевненого, відкритого до діалогу, здатного відстоювати професійну позицію без порушення меж клієнта. [40] Асертивний психолог вміє формулювати свої судження ясно й чітко, не впадаючи в авторитаризм або пасивність. Така типологічна ознака, на нашу думку, дозволяє виділити профіль «відповідального комунікатора», що є важливою варіацією у професійному полі психологічної діяльності, зокрема в консультуванні та просвітницькій практиці.

М. Лоленко пропонує розглядати професійно-психологічний профіль спеціаліста як «бренд психолога», який включає в себе як індивідуальні особливості, так і риси, сформовані під впливом зовнішніх очікувань і професійної соціалізації.[28] Авторка аналізує елементи цього бренду: стиль мислення, форму комунікації, тип емоційного реагування, етичну стійкість та рівень експертності. Така модель дозволяє бачити психолога не як «універсального спеціаліста», а як носія унікального поєднання рис, що визначає його конкурентоспроможність, зону впевненості та межі професійної придатності. Подібне трактування розширює уявлення про психологічний портрет професіонала, впроваджуючи ідентичні до соціальної психології поняття в практику професійного добору та підготовки.

У дослідженні Ю. Гичка розглядаються аспекти професіоналізації майбутніх психологів, зокрема увага акцентується на поступовому «накладанні» особистісного профілю на професійну роль. [12] З цієї точки зору, індивідуально-типологічні особливості студента-психолога, як-от стиль мислення, рівень самоусвідомлення, особистісна автономність, можуть слугувати індикаторами того, який саме тип психолога з нього сформується. На нашу думку, вивчення таких чинників має лежати в основі системи професійного орієнтування, а також внутрішньої диференціації освітнього процесу.

Аналізуючи рівень відповідності професійної підготовки сучасним вимогам, В. Вінтюк звертає увагу на невідповідність між типовими програмами підготовки і реальним запитом на психологів різного профілю.[8] Автор підкреслює необхідність побудови системи професійної підготовки з урахуванням індивідуального профілю студента, що дозволить реалізовувати потенціал кожного здобувача освіти в оптимальному для нього напрямі: клінічна практика, освітнє консультування, організаційна психологія тощо.

Таким чином, типологізація психологів і побудова їх професійних моделей – не лише академічне завдання, а практично орієнтований підхід до розвитку професії. Індивідуальний профіль майбутнього фахівця має враховуватись уже на етапі підготовки: це дає змогу цілеспрямовано формувати саме ті професійно важливі якості, які будуть критично важливими в межах обраної професійної траєкторії. Врахування цієї диференціації сприятиме підвищенню ефективності як підготовки, так і подальшої практичної діяльності психологів у різних сферах.

1.3. Формування професійно важливих якостей майбутніх психологів у контексті освітнього простору закладів вищої освіти

Сучасна система вищої освіти в Україні покликана не лише передавати знання, а й формувати комплекс професійно важливих якостей, які забезпечують готовність майбутнього психолога до реальної професійної діяльності. Розвиток таких якостей відбувається не ізольовано, а в умовах цілісного освітнього середовища, що включає ціннісно-орієнтаційні, когнітивні, соціально-психологічні та організаційно-педагогічні чинники.

На думку Г. Білик, формування професійно важливих якостей у майбутніх психологів повинне спиратися на природничо-наукову, гуманітарну й професійну складові освітнього процесу, які в синтезі створюють умови для розвитку професійної рефлексії, критичного мислення та емоційно-вольової саморегуляції.[1] Авторка наголошує на необхідності цілеспрямованої розробки змісту та методів навчання, які формують в студентів не лише академічну

компетентність, а й готовність до міжособистісної взаємодії, самореалізації та подолання професійних викликів. У цьому контексті професійно важливі якості виступають як вимірюваний результат професійної підготовки, що має відображатися у структурі освітніх програм.

З огляду на це, варто підтримати позицію В. Кучая, який зазначає, що сучасна підготовка психологів у закладах вищої освіти повинна поєднувати фундаментальну теоретичну базу з практичною складовою, зосередженою на розвитку особистості студента як суб'єкта професійного становлення. [25] Автор вказує, що реалізація цього підходу потребує активного впровадження таких форм навчання, як тренінги, практикуми, моделювання професійних ситуацій, що сприяє не лише знаннєвому, але й особистісно-поведінковому розвитку. На нашу думку, саме така освітня динаміка є найбільш сприятливою для поступового й цілісного формування професійно важливих якостей.

Шель Н. у своєму дослідженні акцентує увагу на етапності та системності формування професійної компетентності, яка охоплює як когнітивні компоненти, так і професійно важливі якості.[52] Авторка підкреслює, що формування професійно важливих якостей відбувається на всіх етапах освітнього процесу, від ознайомчого до дослідницького, за умови створення психологічно безпечного й розвиткуального освітнього середовища, яке підтримує самореалізацію, зворотний зв'язок, рефлексію та міжособистісну взаємодію. Таким чином, професійно важливі якості формуються як у межах аудиторного навчання, так і в контексті позанавчальної активності, зокрема волонтерства, проєктної діяльності, студентських ініціатив.

Важливим є і критичний аналіз підходів до формування професійно важливих якостей у закладі вищої освіти, запропонований В. Поддубеєм. У статті дослідника зазначається, що у вітчизняних освітніх практиках часто домінують фрагментарні підходи, які орієнтуються на засвоєння знань без належної інтеграції їх в особистісно-професійну сферу студента.[35] Це, на думку автора, унеможлиблює цілісне формування професійно важливих якостей, оскільки відсутнє урахування індивідуального потенціалу студента, а

навчальний процес позбавлений рефлексивної та етичної складових. Ми поділяємо критику, висловлену в цьому джерелі, оскільки формування професійно важливих якостей неможливе без особистісного залучення студента та інтеграції теоретичного змісту в його ціннісну й мотиваційну структуру.

Брюховецька О. та співавтори підходять до проблеми формування професійно важливих якостей комплексно, акцентуючи на важливості інституційних та організаційних умов у закладі вищої освіти, які сприяють розвитку таких якостей як відповідальність, автономність, ініціативність та професійна спрямованість.[5] Автори зазначають, що створення сприятливого соціально-психологічного клімату у студентських групах, професійне наставництво, залучення до міждисциплінарної співпраці – все це є складовими середовища, де професійно важливі якості розвиваються природно та поступово, без формалізму і тиску.

Таким чином, освітній процес у закладі вищої освіти має розглядатися не лише як канал передачі знань, а як багатовимірне середовище розвитку, в якому відбувається формування професійно важливих якостей через цілеспрямовану взаємодію особистості студента з освітніми змістами, людьми й ціннісними структурами. Компетентнісний підхід до підготовки психологів дозволяє інтегрувати формування професійно важливі якості в усі етапи навчання, зробивши їх не додатковим результатом, а центральним елементом професійної підготовки.

Формування професійно важливих якостей майбутніх психологів в умовах вищої освіти є не лише наслідком загального освітнього середовища, а й результатом цілеспрямованих методичних впливів, що забезпечуються відповідними стратегіями, інструментами й педагогічними технологіями. Актуальність методичних підходів у цьому контексті зумовлена необхідністю інтеграції особистісного досвіду студента з професійним змістом навчання, а також розвитку рефлексивності, емоційної гнучкості, комунікативної активності, моральної відповідальності та інших характеристик, що становлять ядро професійно важливих якостей.

Ю. Калюжина та О. Кравченко у своєму дослідженні наголошують на значенні кар'єрних орієнтацій як інтегративного компонента професіоналізації, що безпосередньо пов'язаний із розвитком професійно важливих якостей.[21] Авторки акцентують на методичному аспекті, зокрема розробці навчальних модулів, спрямованих на розвиток таких якостей, як ініціативність, автономність, цілепокладання. У межах компетентнісного підходу ці орієнтації стають об'єктом формування впливу через проектну діяльність, рефлексивні завдання, групову дискусію. Ми вважаємо, що дана модель роботи дозволяє створити зв'язок між внутрішньою мотивацією студента і професійною поведінкою, сприяючи гармонійному розвитку професійно важливих якостей.

Цибулько Л. та Юрченко В. підкреслюють значення етико-правового компоненту у формуванні професійної ідентичності майбутніх психологів. Автори пропонують методику інтеграції етичних дилем у навчальні ситуації з використанням імітаційних моделей, моральних кейсів, ситуаційного аналізу, які дозволяють активізувати моральну рефлексію та внутрішні переконання студента.[46] На їхню думку, саме через опрацювання таких ситуацій формуються професійно важливі якості, пов'язані з відповідальністю, емоційною врівноваженістю та здатністю до морального вибору.

Комплексну технологічну модель підготовки психологів пропонує й колектив авторів у праці Т. Гужанової, В. Федорика та ін., де представлено концепцію професійної компетентності як індикатора психологічної готовності до діяльності.[14] Серед практичних методів, які сприяють формуванню професійно важливих якостей, виокремлено тренінги розвитку емоційного інтелекту, вправи на самопізнання, моделювання критичних професійних ситуацій. У цьому підході технології не є ізольованими, а вписані в логіку навчального курсу, інтегровані в академічне середовище. Особливого значення надано постійності розвитку: професійно важливі якості не формуються одноразово, а вимагають системного закріплення на різних етапах освітнього процесу.

В. Шевченко та М. Джоган розглядають мотиваційну складову професійної діяльності психолога як ключову умову розвитку професійно важливих якостей. У методичному плані автори вказують на ефективність активних навчальних форм, зокрема мінітренінгів, ділових ігор, рольових сценаріїв, що дозволяють студенту не лише засвоїти модель поведінки, а й інтегрувати її в особистісну структуру.[51] Ці методи, на нашу думку, є ефективними саме завдяки своїй експериментальній природі, адже вони забезпечують перенесення навчальної ситуації в сферу внутрішнього переживання студента, роблячи професійно важливі якості не декларативними, а засвоєними.

З практичного боку важливою є також методика формування мотиваційної готовності до професії, запропонована О. Столяровою, О. Сафіним та С. Діхтяренком. Дослідники обґрунтовують доцільність поєднання інформаційного впливу (лекцій, відеопрезентацій) із активними формами, зокрема психологічними тренінгами, діалогічним навчанням, проектною діяльністю.[41] Такий методичний підхід дозволяє одночасно формувати знання про професійно важливі якості, розвивати мотивацію до їх засвоєння та створювати умови для внутрішнього прийняття цих якостей як необхідних для ефективного функціонування в майбутній професійній ролі.

Таким чином, методичні стратегії формування професійно важливих якостей у майбутніх психологів мають бути цілеспрямованими, багаторівневими та рефлексивно орієнтованими. Ефективність таких підходів полягає у поєднанні змісту навчання з досвідом студента, активізації його внутрішніх цінностей і професійних установок. Застосування тренінгових програм, імітаційних технік, рефлексивних методик і ситуаційного аналізу створює умови для глибокого засвоєння професійно важливих якостей як невід'ємної складової професійної ідентичності психолога.

Професійна підготовка майбутнього психолога в межах вищої освіти набуває повноти лише за умови активного особистісного залучення студента до процесу саморозвитку, що передбачає не лише набуття знань і навичок, а й

формування внутрішньої готовності до виконання складної професійної ролі. Професійна зрілість у цьому контексті розглядається як інтегрований результат освітнього, ціннісного та мотиваційного зростання особистості, в якому важливу роль відіграють механізми самопізнання, самоідентифікації й усвідомленої саморегуляції.

В. Омельченко наголошує, що період професійного навчання має розглядатися як критична фаза особистісного саморозвитку, під час якої студент вчиться інтегрувати знання, цінності й досвід у цілісне уявлення про себе як майбутнього фахівця. [32] Авторка зазначає, що ефективна професійна підготовка можлива лише за умови усвідомленого включення здобувача в процеси рефлексії, постановки особистісно значущих цілей і прийняття професійної ідентичності як частини свого життєвого сценарію. На нашу думку, така позиція є надзвичайно важливою для розуміння професійно важливих якостей не лише як зовнішніх вимог, а як внутрішньо мотивованих проявів особистісної зрілості.

А. Ткаченко розглядає професійний розвиток і саморозвиток як взаємопов'язані процеси, у яких домінує активна позиція самого здобувача.[44] Автор підкреслює, що професійна самореалізація психолога можлива лише тоді, коли саморозвиток відбувається в системі координат «Я – професійне середовище – суспільство». При цьому професійна зрілість розуміється не як кінцевий результат, а як безперервний процес оновлення й самоствердження, що супроводжується розвитком таких професійно важливих якостей, як цілеспрямованість, автономність, рефлексивність і здатність до самоконтролю.

У цьому ж руслі І. Хуртенко та І. Якимчук трактують готовність до професійної діяльності як результат процесу адаптації, самопізнання та внутрішньої професійної ідентифікації.[45] Вони пропонують розглядати готовність не як зовнішній показник (наприклад, рівень засвоєння навчального матеріалу), а як глибоку внутрішню характеристику, що поєднує мотиваційні, ціннісні та емоційно-вольові компоненти. Такий підхід є надзвичайно важливим

для розуміння професійно важливих якостей як не просто функціонального набору, а як особистісного ресурсу, що формується в контексті самореалізації.

А. Столярчук та П. Сергєєнкова акцентують на формуванні психологічної готовності до професійної діяльності як системного явища, що включає як індивідуальні якості, так і внутрішню прийнятність професійної ролі.[42] Авторки зазначають, що цей компонент підготовки має формуватися не лише через академічну успішність, а через умови, які стимулюють студентів до особистісного самовизначення, саморефлексії, здатності приймати рішення в умовах неоднозначності та відповідальності. На нашу думку, саме в такому форматі професійно важливі якості стають невід'ємною частиною суб'єктної позиції студента.

Л. Примачок у своєму дослідженні підкреслює необхідність спрямування освітнього процесу на активізацію внутрішніх ресурсів студента, що дозволяє йому не лише адаптуватися до вимог професії, але й вийти на рівень самореалізації як фахівця.[39] Авторка наголошує на важливості створення умов для рефлексивної діяльності, практичного самопізнання та критичного осмислення власної професійної траєкторії. Такі умови забезпечують розвиток автономності, впевненості в собі та здатності до свідомого професійного вибору.

Узагальнюючи наведене, можемо стверджувати, що особистісний розвиток і саморозвиток здобувача вищої освіти є ключовою основою формування професійної зрілості майбутнього психолога. Професійно важливі якості постають у цьому процесі не як нав'язані освітньою системою характеристики, а як внутрішньо засвоєні особистісні якості, що забезпечують не лише професійну ефективність, а й глибоку відповідність обраній професії. Саме тому формування таких якостей повинно розглядатися як стратегічне завдання системи підготовки психологів.

Висновки до розділу 1

Проведений теоретико-методологічний аналіз наукових джерел свідчить, що поняття професійно важливих якостей є складним і має системний характер. У сучасному науковому дискурсі професійно важливі якості визначаються як інтегровані характеристики особистості, що забезпечують ефективність професійної діяльності, зокрема в психологічній практиці. Вони чітко відмежовуються від суміжних категорій, як-от професійної компетентності, кваліфікації, цінностей і особистісних рис, і розглядаються як специфічні властивості, які мають функціональну орієнтацію та професійну значущість.

У межах професійної психології професійно важливі якості постають як важливий психологічний ресурс професійного становлення, що детермінує адаптаційний потенціал, стресостійкість, емоційне вигорання, мотиваційну спрямованість та здатність до самореалізації. У наукових підходах простежується єдність у розумінні професійно важливих якостей як механізмів суб'єктного входження особистості у професійну роль, що вимагає не лише відповідних знань і навичок, а й наявності цілісної системи психологічної готовності до взаємодії в соціально чутливих ситуаціях.

Аналіз психологічного портрета фахівця-психолога показав, що структура його особистості формується на основі морально-етичних, когнітивних, емоційних та функціональних характеристик. Професіоналізм, кваліфікація та надійність постають не лише як показники рівня підготовки, але й як глибокі особистісні якості, що забезпечують сталість професійного функціонування. Урахування індивідуального типу, ціннісного профілю й особистісних особливостей дозволяє типологізувати професійні моделі психолога, що відкриває перспективи для більш гнучкого професійного добору й супроводу.

У системі вищої освіти формування професійно важливих якостей повинно відбуватися в межах компетентісно орієнтованого, особистісно розвивального й етично насиченого освітнього простору. Ефективність цього процесу забезпечується наявністю педагогічно вивірених умов: інтеграцією теоретичного знання з практикою, варіативністю методичних підходів,

створенням сприятливого психологічного клімату. Особливу роль у цьому відіграють рефлексивні методики, тренінгові технології, імітаційні ситуації та активні форми навчання, що дозволяють розвивати професійно важливі якості як внутрішньо засвоєні складники професійної ідентичності.

Особистісний розвиток і саморозвиток здобувача освіти, мотивація до професійного зростання, здатність до самоідентифікації з професією та внутрішнє прийняття її цінностей є основоположними чинниками формування професійної зрілості. Саме в просторі особистісного досвіду, рефлексії та цілеспрямованої самоактуалізації відбувається перехід від потенційної до актуалізованої професійної готовності, де професійно важливі якості виступають як стрижнева основа становлення майбутнього психолога.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

2.1. Організація і методика емпіричного дослідження

Емпіричне дослідження психологічних чинників формування професійно важливих якостей майбутніх психологів було побудоване відповідно до логіки системного та суб'єктно-діяльнісного підходів, згідно з якими професійно важливі якості розглядаються як інтегративні характеристики особистості, що формуються у процесі професійного становлення та зумовлюються взаємодією мотиваційних, когнітивних, емоційно-регулятивних і ціннісних компонентів. Констатувальний етап дослідження мав на меті виявити рівень сформованості окремих професійно важливих якостей у студентів-психологів та визначити характер взаємозв'язків між ключовими психологічними чинниками, що можуть впливати на їх розвиток.

Мета дослідження полягала у виявленні та аналізі психологічних чинників, пов'язаних із формуванням професійно важливих якостей майбутніх психологів у процесі їхнього професійного навчання.

Відповідно до поставленої мети було сформульовано такі завдання дослідження:

1. Визначити рівень розвитку емпатійності, професійної мотивації, професійної ідентичності, саморефлексії, самооцінки та життєстійкості у студентів-психологів.
2. Проаналізувати особливості професійної ідентифікації здобувачів освіти та її емоційно-ціннісні складові.
3. Виявити характер кореляційних зв'язків між показниками, що відображають різні компоненти професійно важливих якостей.
4. Окреслити емпіричні передумови для розробки та впровадження формувальної програми розвитку професійно важливих якостей (що буде реалізовано у підрозділі 2.3).

Виходячи з теоретичного аналізу, було висунуто гіпотезу дослідження, згідно з якою формування професійно важливих якостей майбутніх психологів детермінується взаємозв'язком між рівнем емпатійності, внутрішньою професійною мотивацією, позитивною професійною ідентичністю, розвиненою саморефлексією, адекватною самооцінкою та високим рівнем життєстійкості; при цьому очікується наявність статистично значущих позитивних кореляцій між зазначеними показниками.

Таким чином, констатувальний етап дослідження спрямований не лише на фіксацію актуального стану розвитку окремих характеристик, а й на виявлення їх структурної взаємозумовленості як психологічних чинників формування професійно важливих якостей.

Емпіричне дослідження було проведене на базі Національного університету «Острозька академія». У дослідженні взяли участь студенти, які здобувають освіту за спеціальністю «Психологія» (3–4 курси бакалаврату).

Загальна кількість респондентів становила 63 особи. Вибірка була сформована методом суцільного відбору серед студентів відповідних курсів. З огляду на специфіку спеціальності, у вибірці переважали жінки; співвідношення за статтю становило: 52 жінки та 11 чоловіків. Гендерний розподіл було зафіксовано з метою повноти опису вибірки, однак у межах констатувального аналізу гендерні відмінності не виступали предметом окремої інтерпретації.

Дослідження проводилося онлайн а саме використовувалась Google Forms, з розрахунком анонімності та конфіденційності. Учасникам було надано інструкції щодо заповнення опитувальників та забезпечено можливість поставити уточнюючі запитання перед початком роботи.

Констатувальний етап є першим етапом загального експериментального дослідження та передуює формувальному впливу (тренінговій програмі розвитку професійно важливих якостей), апробація якої та повторна діагностика будуть представлені у підрозділі 2.3.

З метою комплексного вивчення психологічних чинників формування професійно важливих якостей було використано валідний та апробований психодіагностичний інструментарій, що дозволяє охопити мотиваційний, емоційний, рефлексивний, ціннісний та особистісно-ресурсний аспекти професійного становлення.

1. Опитувальник емпатійних здібностей (А. Мехраб'ян, Н. Епштейн).

Методика складається з 33 тверджень і спрямована на визначення інтегрального показника емпатійності (Індекс емпатійності). Вона дозволяє оцінити здатність особистості до емоційного співпереживання, розуміння емоційного стану іншого та чутливості до міжособистісних сигналів. Включення даної методики зумовлене тим, що емпатія є базовою професійно важливою якістю психолога, яка забезпечує ефективність консультативної взаємодії.

2. Методика «Мотивація професійної діяльності» (К. Замір у модифікації А. Реана).

Опитувальник складається з 7 питань і дозволяє визначити три показники: внутрішню мотивацію, зовнішню позитивну мотивацію та зовнішню негативну мотивацію. Дана методика дає можливість проаналізувати структуру професійної мотивації студентів і встановити, чи домінує внутрішня зацікавленість у професії над зовнішніми стимулами. Внутрішня мотивація розглядається як психологічний чинник стійкого формування професійно важливих якостей.

3. Опитувальник професійної ідентичності студентів – майбутніх психологів (Родигіна).

Методика включає 21 питання та охоплює чотири шкали: позитивні емоції щодо професії, негативні емоції, активне ставлення до професії, пасивне ставлення. Інструмент дозволяє оцінити ступінь прийняття професійної ролі, емоційне забарвлення професійної ідентифікації та рівень суб'єктної залученості до професії.

4. Шкала саморефлексії та інсайту (SRIS).

Містить 20 тверджень і вимірює схильність до самоаналізу, глибину внутрішнього осмислення власного досвіду та здатність до усвідомлення причин власної поведінки. Саморефлексія є важливою умовою розвитку професійної свідомості психолога та його здатності до самокорекції.

5. Шкала самооцінки Розенберга.

Складається з 10 тверджень і дозволяє визначити загальний рівень глобальної самооцінки. Адекватна самооцінка виступає чинником професійної впевненості, автономності та психологічної стійкості.

6. Тест життєстійкості С. Мадді.

Методика містить 45 тверджень і включає три шкали: залученість, контроль, прийняття ризику, а також загальний показник життєстійкості. Життєстійкість розглядається як ресурсна характеристика, що забезпечує витривалість у професійно складних ситуаціях і сприяє збереженню ефективності діяльності.

Застосування зазначених методик дозволило отримати комплексний емпіричний профіль професійно важливих якостей майбутніх психологів.

Для аналізу взаємозв'язків між досліджуваними показниками було використано коефіцієнт рангової кореляції Спірмена. Обрання саме цього методу зумовлене порядковим характером частини шкал, а також обсягом вибірки ($n = 63$), що дозволяє коректно застосовувати непараметричні критерії.

Кореляційний аналіз дозволяє встановити силу та напрям зв'язків між показниками емпатійності, мотивації, професійної ідентичності, саморефлексії, самооцінки та життєстійкості, що відповідає завданню виявлення психологічних чинників формування професійно важливих якостей.

Емпіричне дослідження було реалізоване у три послідовні етапи.

Підготовчий етап – визначення мети, завдань, гіпотези, добір психодіагностичного інструментарію, організація доступу до вибірки.

Констатувальний етап – проведення первинної діагностики, збір та систематизація емпіричних даних, статистичний аналіз результатів.

Формувальний етап (перспективний у межах розділу 2.3) – розробка та апробація тренінгової програми розвитку професійно важливих якостей з подальшою повторною діагностикою та аналізом динаміки за допомогою t -критерію Стьюдента для залежних вибірок.

Таким чином, методологія констатувального етапу дослідження забезпечує системність, наукову обґрунтованість та емпіричну верифікованість отриманих результатів, що створює підґрунтя для подальшої експериментальної перевірки ефективності формувального впливу.

2.2. Аналіз та інтерпретація результатів емпіричного дослідження

На першому етапі констатувального дослідження було здійснено діагностику рівня емпатійності студентів-психологів за допомогою опитувальника емпатійних здібностей (А. Мехрабіан, Н. Епштейн). Отримані результати графічно зображено на Рис. 2.1.

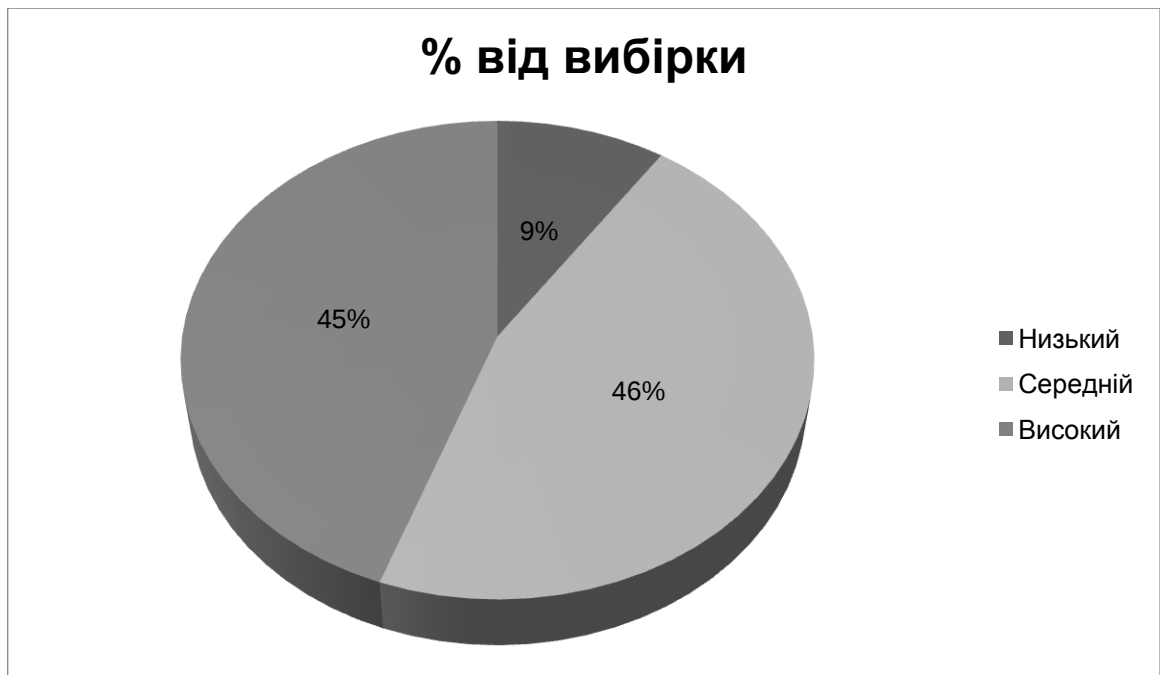

Рис. 2.1. Розподіл респондентів за рівнем емпатійності

Аналіз отриманих даних свідчить про переважання середнього та високого рівнів емпатійності у вибірці майбутніх психологів. Зокрема, 46 % респондентів продемонстрували середній рівень розвитку емпатійних

здібностей, що характеризується здатністю до розуміння емоційного стану інших осіб за умови достатнього часу та контекстуальної визначеності ситуації. Водночас 44,5 % досліджуваних мають високий рівень емпатійності, що проявляється у вираженій чутливості до емоційних переживань інших, схильності до співпереживання та емоційного залучення в міжособистісну взаємодію.

Низький рівень емпатійності виявлено лише у 9,5 % респондентів, що свідчить про незначну частку студентів, у яких здатність до емоційного відгуку є недостатньо сформованою. Такий показник можна вважати очікуваним з огляду на професійну спрямованість вибірки, адже емпатія є однією з базових професійно важливих якостей психолога.

Наступна методика як була запропонована респондентам було запропоновано до проходження методичку «Мотивація професійної діяльності» (К. Замір у модифікації А. Реана). Отримані результати представлено на Рис. 2.2.

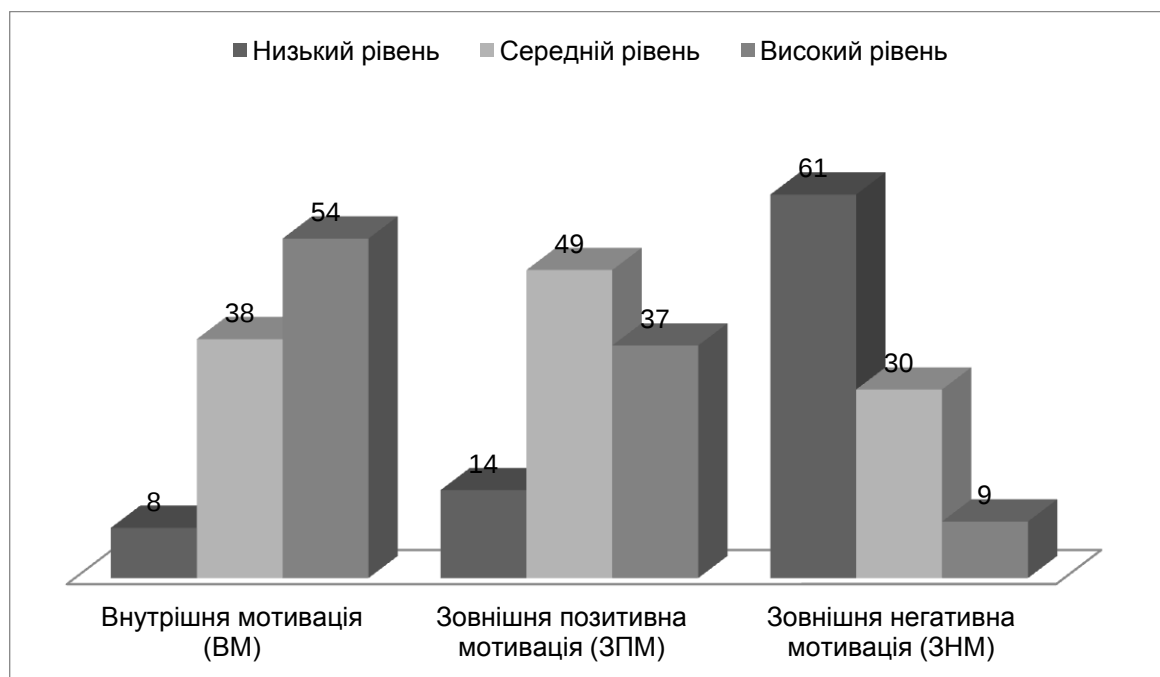

Рис. 2.2. Розподіл респондентів за рівнями професійної мотивації (n = 63)

Аналіз отриманих результатів демонструє домінування внутрішньої мотивації у структурі професійної спрямованості студентів-психологів. Так,

високий рівень внутрішньої мотивації виявлено у 54 % досліджуваних, що свідчить про переважання інтересу до змісту професійної діяльності, прагнення до самореалізації у професії та усвідомлене прийняття її цінностей. Середній рівень внутрішньої мотивації продемонстрували 38 % студентів, що вказує на достатню, але ще не повністю інтегровану професійну спрямованість.

Зовнішня позитивна мотивація (орієнтація на схвалення, соціальний статус, матеріальну стабільність) переважно перебуває на середньому рівні (49 %), що можна інтерпретувати як помірну значущість соціально важливих аспектів професії. Водночас високий рівень зовнішньої позитивної інформації зафіксовано у 37 % респондентів, що свідчить про прагнення до зовнішнього визнання як додаткового чинника професійної активності.

Особливо показовими є результати за шкалою зовнішньої негативної мотивації: у 61 % студентів вона перебуває на низькому рівні. Це означає, що вибір професії психолога у більшості досліджуваних не зумовлений страхом покарання, уникненням осуду чи іншими примусовими чинниками. Лише 9 % респондентів продемонстрували високий рівень зовнішньої негативної мотивації, що може свідчити про часткову невизначеність професійного вибору або залежність від зовнішнього тиску.

Отримані дані дозволяють зробити висновок про загалом сприятливу мотиваційну структуру у вибірці майбутніх психологів: переважання внутрішньої мотивації у поєднанні з низьким рівнем зовнішньої негативної мотивації створює психологічне підґрунтя для стійкого формування професійно важливих якостей. Разом із тим, наявність помірно вираженої зовнішньої позитивної мотивації вказує на те, що процес професійної ідентифікації ще триває і потребує подальшого розвитку.

за допомогою опитувальника професійної ідентичності студентів – майбутніх психологів. Отримані результати представлено на Рис. 2.3.

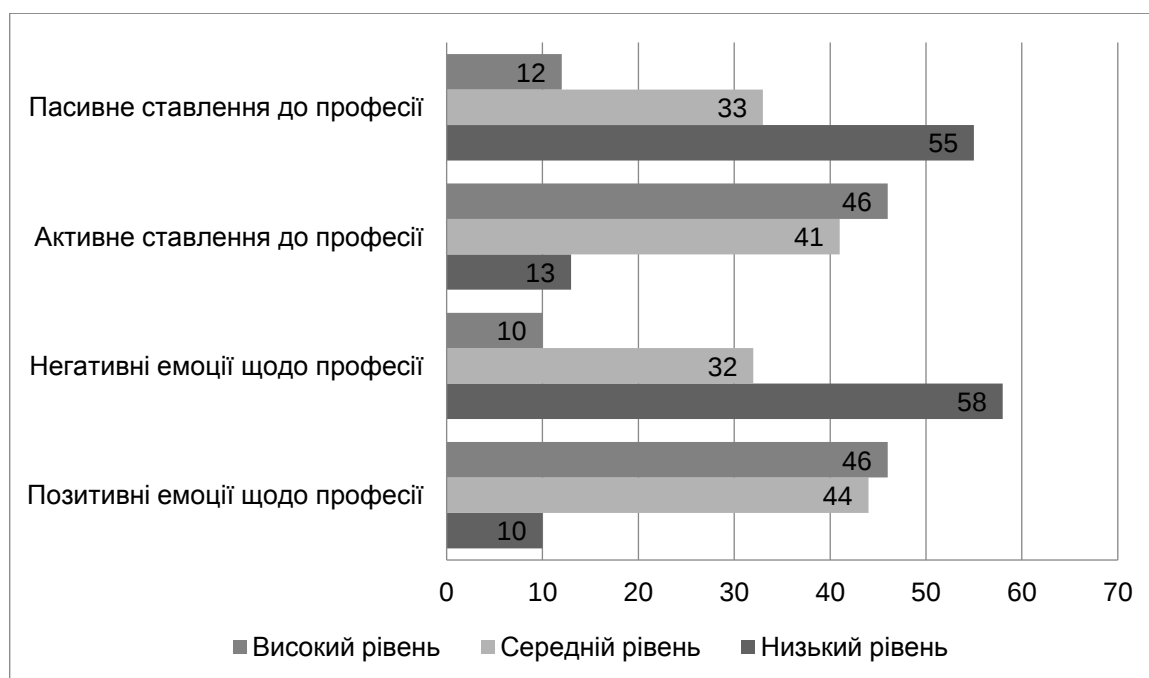

Рис. 2.3. Розподіл респондентів за рівнями сформованості професійної ідентичності

Аналіз результатів свідчить про достатньо сформовану професійну ідентичність у більшості досліджуваних. Так, 46% студентів продемонстрували високий рівень позитивних емоцій, пов'язаних із задоволенням потреб у межах обраної професії, що вказує на емоційне прийняття професійної ролі та внутрішню задоволеність процесом професійної підготовки. Середній рівень за цією шкалою виявлено у 44% респондентів, що може свідчити про етап формування стабільної професійної самоідентифікації.

За шкалою негативних емоцій переважає низький рівень (58%), що вказує на відсутність вираженого розчарування або емоційного відторгнення професії. Лише 10 % студентів продемонстрували високі показники негативних переживань, що може бути пов'язано з кризою професійного вибору або невідповідністю очікувань реальному змісту навчання.

Особливо значущими є результати за шкалами активного та пасивного ставлення до професії. Високий рівень активної позиції виявлено у 46% респондентів, що свідчить про їх залученість до професійного розвитку, прагнення до самовдосконалення та готовність до професійної

відповідальності. Водночас низький рівень пасивного ставлення (55 %) вказує на переважання суб'єктної позиції у професійному становленні.

Отримані дані дозволяють констатувати, що в більшості студентів 3–4 курсів сформовано позитивне емоційне ставлення до професії та активну професійну позицію. Разом із тим, наявність групи респондентів із середніми показниками за шкалами позитивних емоцій і активності свідчить про те, що процес професійної ідентифікації ще не завершений і потребує підтримки в межах освітнього середовища.

Із метою визначення рівня розвитку саморефлексії та інсайту як важливих когнітивно-особистісних компонентів професійно важливих якостей було використано Шкалу саморефлексії та інсайту (SRIS). Отримані результати представлено на Рис. 2.4.

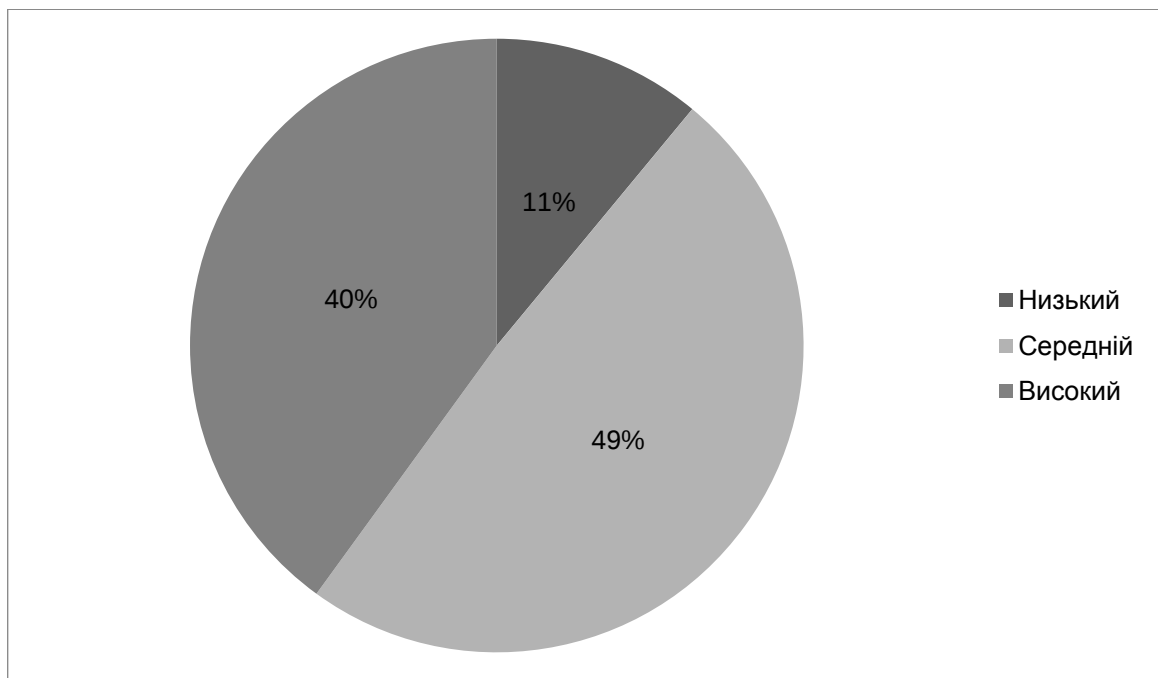

Рис. 2.4. Розподіл респондентів за рівнем саморефлексії та інсайту

Аналіз отриманих результатів свідчить, що у більшості студентів переважає середній (49 %) та високий (40 %) рівень розвитку саморефлексії та інсайту. Це означає, що значна частина досліджуваних здатна до усвідомленого аналізу власних переживань, мотивів і поведінкових стратегій, а також до глибокого осмислення особистого досвіду.

Високий рівень саморефлексії та інсайту, зафіксований у 40 % респондентів, вказує на сформовану потребу в самопізнанні, схильність до внутрішнього аналізу та здатність інтегрувати отриманий досвід у власну систему професійних переконань. Для майбутнього психолога така характеристика є принципово значущою, оскільки професійна діяльність передбачає постійну рефлексію власної позиції, емоційних реакцій та способів взаємодії з клієнтом.

Водночас 11 % студентів продемонстрували низький рівень розвитку саморефлексії. Це може свідчити про недостатню сформованість навичок самоаналізу, поверховість у розумінні внутрішніх процесів або труднощі в усвідомленні причинно-наслідкових зв'язків між власними переживаннями та поведінкою. З огляду на специфіку професії психолога, така група студентів потребує особливої уваги в межах формувального впливу.

З метою визначення рівня глобальної самооцінки майбутніх психологів було застосовано Шкалу самооцінки Розенберга. Отримані результати представлено на Рис. 2.5.

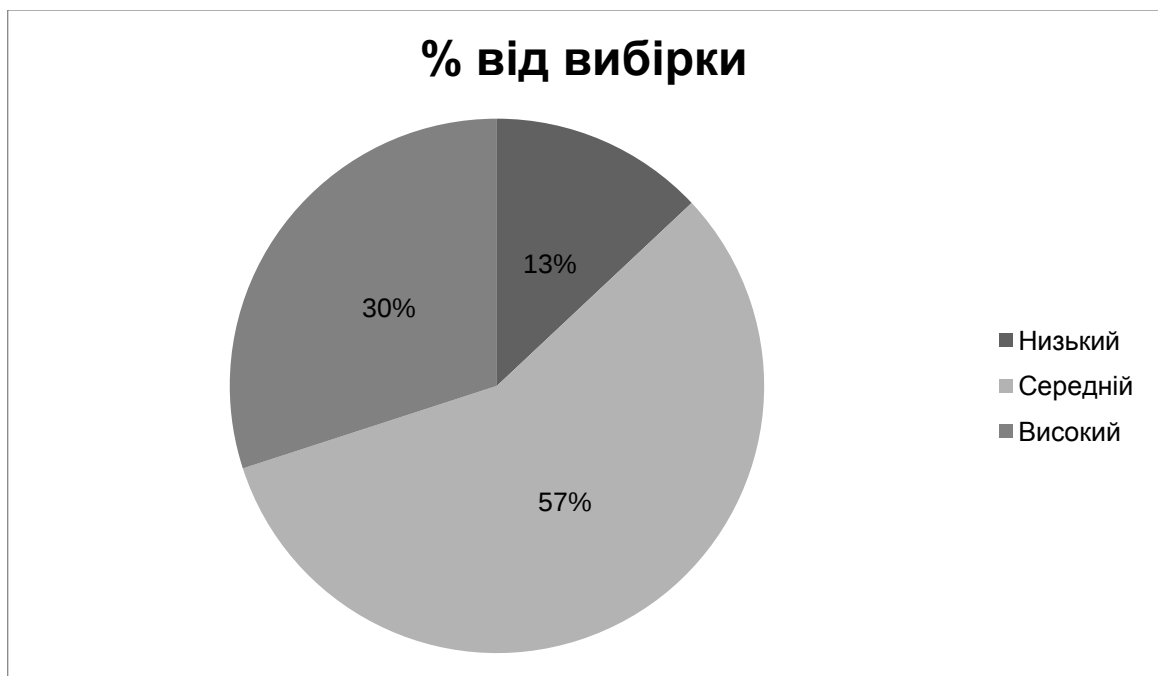

Рис. 2.5. Розподіл респондентів за рівнем самооцінки (n = 63)

Аналіз результатів засвідчив, що у більшості студентів-психологів (57 %) сформована самооцінка середнього рівня, що характеризується відносною стабільністю у сприйнятті власних можливостей, адекватністю у визначенні сильних і слабких сторін, проте з певними ситуативними коливаннями впевненості в собі. Такий рівень можна розглядати як нормативний для осіб юнацького віку, які перебувають у процесі активного професійного становлення.

Високий рівень самооцінки виявлено у 30 % респондентів. Для цієї групи характерною є впевненість у власних здібностях, позитивне самосприйняття, внутрішня стабільність та автономність у прийнятті рішень. З огляду на специфіку професії психолога, адекватно висока самооцінка виступає важливим чинником професійної впевненості та готовності до відповідальності у роботі з клієнтом.

Разом із тим, 13 % досліджуваних продемонстрували низький рівень самооцінки, що може проявлятися у зниженій впевненості у власних професійних можливостях, сумнівах щодо компетентності, схильності до самокритики. Такий показник не є критичним, однак потребує врахування в межах формувальної роботи, оскільки неадекватно занижена самооцінка може негативно впливати на професійну ініціативність і здатність до самопрезентації у професійному середовищі.

Загалом результати свідчать про переважання адекватного рівня самооцінки у вибірці, що створює позитивне підґрунтя для розвитку професійно важливих якостей. Водночас наявність студентів із низьким рівнем самооцінки вказує на доцільність включення до формувальної програми вправ, спрямованих на зміцнення професійної впевненості та позитивного самосприйняття.

З метою визначення рівня життєстійкості як особистісного ресурсу професійного становлення було використано Тест життєстійкості С. Мадді. Методика дозволила оцінити три компоненти, зокрема залученість, контроль,

прийняття ризику, а також інтегральний показник життєстійкості. Отримані результати представлено на Рис. 2.6.

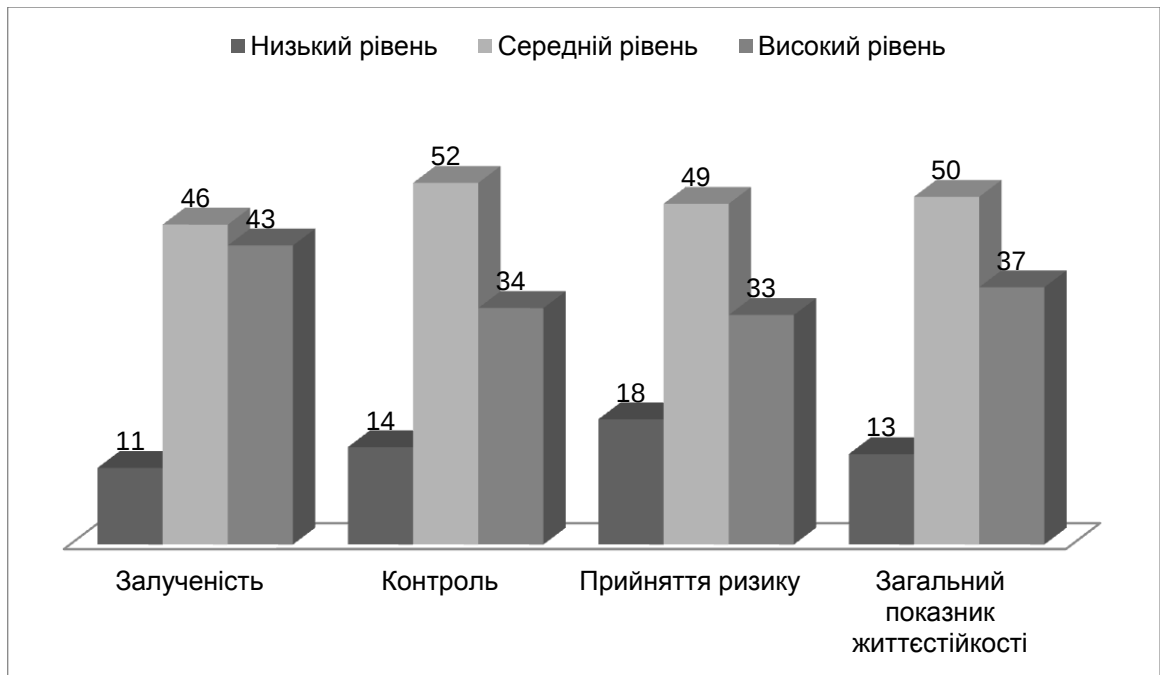

Рис. 2.6. Розподіл респондентів за рівнем життєстійкості (n = 63)

Аналіз отриманих даних демонструє, що у більшості студентів домінує середній рівень життєстійкості (50 %), що свідчить про достатню здатність до конструктивного подолання труднощів, збереження психологічної рівноваги та адаптивної поведінки в умовах стресу. Високий інтегральний показник життєстійкості виявлено у 37 % респондентів, що характеризує їх як осіб із розвиненим почуттям відповідальності за власне життя, схильністю до активної позиції та здатністю розглядати труднощі як можливості для зростання.

За шкалою «Залученість» переважають середній (46 %) та високий (43 %) рівні, що вказує на внутрішню включеність студентів у діяльність, інтерес до професійного навчання та готовність брати участь у значущих подіях освітнього середовища. За шкалою «Контроль» більшість досліджуваних продемонстрували середній рівень (52 %), що свідчить про відносну впевненість у здатності впливати на життєві обставини, проте із збереженням залежності від зовнішніх чинників у складних ситуаціях. Показники за шкалою «Прийняття ризику» демонструють, що третина студентів (33 %) готові

сприймати нові ситуації як виклик і можливість розвитку, тоді як майже половина (49 %) займає помірковану позицію.

Низький рівень загальної життєстійкості виявлено у 13 % респондентів, що може свідчити про підвищену чутливість до стресових ситуацій та недостатню сформованість адаптивних стратегій. У контексті підготовки майбутніх психологів це є значущим показником, оскільки професійна діяльність передбачає регулярне зіткнення з емоційно складними обставинами.

Загалом результати свідчать про достатній ресурсний потенціал вибірки. Переважання середнього та високого рівнів життєстійкості створює підґрунтя для ефективного формування професійно важливих якостей, однак наявність групи студентів із нижчими показниками обґрунтовує необхідність цілеспрямованого розвитку психологічної стійкості в межах формувальної програми.

З метою визначення взаємозв'язку між досліджуваними показниками нами було проведено кореляційний аналіз за критерієм Спірмена, результати якого подано в Табл. 2.1. Аналіз здійснювався між інтегральними показниками емпатійності, внутрішньої мотивації, позитивної професійної ідентичності (позитивні емоції та активна позиція), саморефлексії, самооцінки та загального показника життєстійкості.

Таблиця 2.1

Кореляційні зв'язки між досліджуваними показниками (r , $n = 63$)

Показники	1	2	3	4	5
1. Емпатійність	—	—	—	—	—
2. Внутрішня мотивація	0,42**	—	—	—	—
3. Позитивна проф. ідентичність	0,48**	0,51**	—	—	—
4. Саморефлексія	0,39**	0,44**	0,47**	—	—
5. Самооцінка	0,28*	0,36**	0,41**	0,33**	—
6. Життєстійкість (загальний показник)	0,31*	0,49**	0,45**	0,38**	0,52**

Аналіз отриманих результатів дозволяє зробити висновок про наявність статистично **великий** позитивних кореляцій між більшістю досліджуваних показників, що підтверджує системний характер формування професійно важливих якостей майбутніх психологів.

Зокрема, виявлено помірний позитивний зв'язок між емпатійністю та внутрішньою мотивацією ($r^2 = 0,42$; $p \leq 0,01$), що свідчить про те, що студенти з вищим рівнем емоційної чутливості до інших демонструють більш виражений інтерес до змісту професії та орієнтацію на самореалізацію. Це дозволяє припустити, що емпатія не лише є функціональною якістю, але й інтегрована в мотиваційну структуру особистості.

Суттєвий позитивний зв'язок встановлено між позитивною професійною ідентичністю та внутрішньою мотивацією ($r^2 = 0,51$; $p \leq 0,01$), що підтверджує гіпотезу про взаємозв'язок емоційного прийняття професії та внутрішньої спрямованості на її опанування. Водночас професійна ідентичність значуще корелює із саморефлексією ($r^2 = 0,47$; $p \leq 0,01$), що свідчить про роль усвідомленості та внутрішнього аналізу у формуванні стабільної професійної позиції.

Показники життєстійкості мають основний зв'язок із внутрішньою мотивацією ($r^2 = 0,49$; $p \leq 0,01$) та самооцінкою ($r^2 = 0,52$; $p \leq 0,01$). Найвищий коефіцієнт кореляції виявлено саме між життєстійкістю та самооцінкою, що дозволяє інтерпретувати впевненість у власних можливостях як ресурс адаптивного функціонування у професійно складних ситуаціях.

Загалом кореляційний аналіз підтвердив висунуту гіпотезу про взаємопов'язаність ключових психологічних чинників формування професійно важливих якостей. Встановлені зв'язки мають помірну силу, що свідчить про багатофакторність досліджуваного явища та відсутність лінійної детермінації. Професійно важливі якості формуються в результаті складної взаємодії емоційних, мотиваційних, рефлексивних і ресурсних характеристик особистості.

Таким чином, результати констатувального етапу емпіричного дослідження дозволяють стверджувати, що формування професійно важливих якостей майбутніх психологів має системний характер і зумовлюється інтеграцією внутрішньої мотивації, позитивної професійної ідентичності, розвиненої саморефлексії, адекватної самооцінки та життєстійкості. Отримані дані стали підґрунтям для розробки формувальної програми розвитку професійно важливих якостей, яка буде представлена у розділі 3.

Висновки до розділу 2

У другому розділі роботи було емпірично досліджено психологічні чинники формування професійно важливих якостей майбутніх психологів та експериментально перевірено можливість їх цілеспрямованого розвитку в умовах освітнього середовища закладу вищої освіти. Констатувальний етап свідчить про достатній, але нерівномірний рівень сформованості емпатійності, внутрішньої професійної мотивації, професійної ідентичності, саморефлексії, самооцінки та життєстійкості у студентів 3–4 курсів. Встановлено статистично значущі взаємозв'язки між зазначеними показниками, що підтверджує їх системний характер та взаємозумовленість у структурі професійно важливих якостей.

Таким чином, отримані емпіричні дані підтверджують висунуту гіпотезу дослідження та доводять, що формування професійно важливих якостей майбутніх психологів є керованим процесом, ефективність якого зростає за умов цілеспрямованого психолого-педагогічного впливу, інтегрованого у структуру професійної підготовки.

РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРЕМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ПРОГРАМИ ФОРМУВАНЬ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ

3.1. Теоретичне обґрунтування, розробка та апробація тренінгової програми розвитку професійно важливих якостей у студентів-психологів

Розробка тренінгової програми розвитку професійно важливих якостей майбутніх психологів здійснювалася на основі комплексного поєднання системного, компетентнісного, суб'єктно-діяльнісного та аксіологічного підходів до професійної підготовки фахівця.

Системний підхід дозволив розглядати професійно важливі якості не як ізольовані риси, а як інтегративне утворення, що формується у взаємодії мотиваційних, когнітивних, емоційно-регулятивних і ціннісних компонентів особистості. У цьому контексті ми спиралися на положення щодо структурної організації професійно значущих якостей [17], а також на підходи до їх класифікації та функціонального аналізу [7], що дозволило визначити змістові орієнтири програми.

Компетентнісний підхід став методологічною основою визначення очікуваних результатів тренінгу. Відповідно до сучасних уявлень про професійну компетентність як інтегральну характеристику готовності до діяльності [14;24], розвиток професійно важливих якостей розглядався як складова формування професійної компетентності психолога. При цьому враховувалося, що професійна підготовка у закладі вищої освіти має забезпечувати не лише засвоєння знань, а й формування особистісної зрілості та професійної позиції [25;52].

Суб'єктно-діяльнісний підхід визначив логіку побудови програми як такої, що активізує внутрішні ресурси особистості студента. Відповідно до положень про професійний розвиток як процес саморозгортання особистості у професійній діяльності [55;56], ми виходили з того, що ефективне формування професійно важливих якостей можливе лише за умови залучення студента до

рефлексивного осмислення власного професійного становлення. У цьому аспекті суттєвими стали ідеї щодо професійного саморозвитку майбутніх психологів [32;44].

Аксіологічний вимір програми ґрунтується на розумінні професійних цінностей як регулятора поведінки фахівця та чинника формування його професійної ідентичності [33;38;48]. Саме тому в структурі тренінгу значне місце відведено усвідомленню ціннісних орієнтацій та етичних засад професійної діяльності [58].

Крім того, при конструюванні змісту програми враховувалися сучасні уявлення про психологічні ресурси особистості майбутнього психолога [34], про значення емпатії як інтегральної професійної якості [53], а також про ризики емоційного вигорання за умови недостатньої сформованості професійно важливих якостей [36]. Це дозволило спрямувати програму не лише на розвиток окремих характеристик, а й на підвищення психологічної стійкості та ресурсності майбутніх фахівців.

Розроблена тренінгова програма розвитку професійно важливих якостей майбутніх психологів є психокорекційно-розвитковою за своїм змістом і спрямована на цілеспрямоване формування тих інтегративних характеристик особистості, які забезпечують ефективність майбутньої професійної діяльності. Програма була впроваджена серед студентів 3–4 курсів спеціальності «Психологія» та реалізована в межах формувального етапу дослідження.

Концептуально програма спирається на розуміння професійно важливих якостей як структурно організованої системи якостей, що поєднує мотиваційний, емоційний, когнітивно-рефлексивний та ціннісно-смисловий компоненти [7;31;47]. З урахуванням результатів констатувального етапу було визначено необхідність цілеспрямованого впливу на розвиток емпатійності, внутрішньої професійної мотивації, позитивної професійної ідентичності, рефлексивності, адекватної самооцінки та життєстійкості.

Метою програми є підвищення рівня сформованості професійно важливих якостей студентів-психологів шляхом активізації їх внутрішніх психологічних ресурсів та формування усвідомленої професійної позиції.

Відповідно до мети було сформульовано такі завдання програми:

- розвиток емпатійності та навичок емоційного розуміння іншої особистості;
- актуалізація внутрішньої професійної мотивації та усвідомлення смислу обраної професії;
- формування позитивної професійної ідентичності та суб'єктної позиції у професійному становленні;
- розвиток саморефлексії як механізму професійного самоконтролю;
- підвищення рівня психологічної стійкості та відповідальності за власний професійний розвиток.

Зміст програми структуровано у 6 тренінгових занять, кожне з яких має логічно завершений тематичний блок і водночас інтегрується у загальну концепцію формування професійно важливих якостей. Загальна тривалість програми становила 18 академічних годин (6 занять по 3 академічні години), які проводилися один раз на тиждень. Такий формат забезпечив достатній час для внутрішньої інтеграції отриманого досвіду та рефлексії.

Форма роботи – google Forms

Очікувані результати програми полягали у:

- підвищенні рівня емпатійності;
- зростанні показників внутрішньої професійної мотивації;
- посиленні позитивної професійної ідентичності та активної позиції щодо професії;
- розвитку саморефлексії та інсайту;
- підвищенні рівня життєстійкості та впевненості у власних професійних можливостях.

Ми виходили з припущення, що цілеспрямований вплив на зазначені компоненти сприятиме не лише їх кількісному зростанню (що буде перевірено

за допомогою t-критерію Стюдента для залежних вибірок), а й якісним змінам у професійній самосвідомості студентів.

Таким чином, структура програми відображає логіку переходу від усвідомлення власної професійної позиції до формування внутрішньої стійкості та готовності до майбутньої професійної діяльності. Вона має не фрагментарний, а системний характер, що відповідає сучасним уявленням про професійний розвиток як інтегративний процес [55;56].

Нижче представлено опис кожного заняття програми.

Заняття 1. «Професійна ідентичність і усвідомлення власної професійної позиції».

Перше заняття було спрямоване на актуалізацію професійної самосвідомості студентів та створення рефлексивного простору для осмислення власного професійного вибору. Його концептуальною основою стали положення про професійне самовизначення як ключовий етап становлення майбутнього психолога [50], а також ідеї щодо ролі професійної ідентичності у формуванні стійкої мотивації та суб'єктної позиції [27;43].

Зміст заняття передбачав поєднання психоосвітнього блоку та інтерактивних вправ. У вступній частині учасникам було запропоновано короткий теоретичний огляд структури професійної ідентичності, її емоційного, когнітивного та поведінкового компонентів. Акцент робився на тому, що прийняття професії – це не одноразовий акт, а динамічний процес, який потребує усвідомлення власних цінностей, очікувань і відповідальності.

Центральною вправою заняття стала робота з індивідуальною рефлексивною картою «Я як майбутній психолог». Студенти відповідали на запитання: «Чому я обрав(-ла) цю професію?», «Які мої сильні сторони як майбутнього фахівця?», «Що викликає у мене сумніви або тривогу щодо професійної діяльності?».

Окремий блок було присвячено вправі «Професійний автопортрет», у межах якої учасники мали описати себе як психолога через 5 років професійної

діяльності. Ця вправа дозволила не лише актуалізувати професійні очікування, а й виявити внутрішні ресурси та приховані сумніви

Завершальна частина заняття передбачала рефлексивне коло, під час якого кожен учасник формулював особистий висновок щодо власного професійного становлення. Важливо, що рефлексія здійснювалася не у формі поверхневих вражень, а як усвідомлення внутрішніх змін у ставленні до професії. Ми фіксували зміщення акцентів із зовнішніх мотивів на внутрішні, що вже на початковому етапі свідчило про потенціал для розвитку внутрішньої професійної мотивації.

Перше заняття виконувало не лише діагностичну, а й мотиваційно-орієнтаційну функцію. Воно заклало підґрунтя для подальшої роботи, сформувавши у студентів відчуття особистої причетності до процесу професійного розвитку. Саме на цьому етапі відбувалася первинна інтеграція ціннісно-сміслових орієнтацій, що є важливою умовою формування професійно важливих якостей.

Заняття 2. «Емпатія як професійний інструмент психолога».

Друге заняття було спрямоване на розвиток емпатійності як інтегральної професійно важливої якості психолога, що забезпечує ефективність консультативної взаємодії та формування терапевтичного альянсу. Теоретичною основою заняття стали положення про емпатію як ключову складову професійного профілю психолога [53], а також уявлення про її роль у структурі соціального інтелекту [57].

У вступній частині було окреслено різницю між емоційною чутливістю, співпереживанням і професійною емпатією як усвідомленою здатністю розуміти внутрішній світ іншої людини без втрати власних психологічних меж. Наголошувалося, що для психолога емпатія є не лише особистісною схильністю, а й професійною навичкою, яка потребує розвитку, диференціації та саморегуляції.

Основним етапом стала вправа «Емоційна карта ситуації», де учасники аналізували короткі описові кейси (побудовані на типових запитах клієнтів) і

визначали можливі емоційні стани, потреби та приховані смисли, які можуть стояти за поведінкою клієнта. Такий формат сприяв розвитку когнітивного компоненту емпатії, тобто здатності бачити багатовимірність переживань іншої особистості.

Окремий акцент було зроблено на межах емпатії та ризиках емоційного виснаження. У дискусійному форматі обговорювалися ситуації надмірного емоційного залучення, що можуть призводити до професійного вигорання [36]. Це дозволило інтегрувати розвиток емпатії з формуванням психологічної стійкості.

Завершувалося заняття вправою «Рефлексія емоційної позиції», під час якої студенти відповідали на запитання: «Що я відчував(-ла), коли слухав(-ла)?», «Чи було складно зберігати професійну дистанцію?», «Що для мене означає бути емпатійним психологом?». Аналіз відповідей засвідчив поглиблення усвідомлення меж між особистісною та професійною емпатією.

Заняття 3. «Професійна мотивація та ціннісні орієнтації майбутнього психолога».

Третє заняття було присвячене розвитку внутрішньої професійної мотивації та усвідомленню ціннісних засад майбутньої діяльності. Його теоретичною основою стали положення про значення професійної мотивації як детермінанти професійного становлення [15;51], а також уявлення про роль ціннісної сфери у формуванні професійної зрілості [33;38].

На початку заняття було окреслено відмінність між внутрішньою та зовнішньою мотивацією, а також проаналізовано, як домінування тієї чи іншої форми мотивації впливає на стабільність професійного розвитку. Студентам було запропоновано замислитися над питанням: чи залишиться їх професійний вибір актуальним за умов відсутності зовнішніх стимулів, як–от престижу, матеріального заохочення чи соціального схвалення. Така постановка проблеми дозволила перевести розмову в площину особистісного смислу.

Ключовою вправою заняття стала робота з індивідуальною матрицею «Мої професійні цінності». Учасники визначали три найважливіші для себе

професійні цінності (наприклад, допомога іншому, особистісне зростання клієнта, етичність, автономія, наукова обґрунтованість практики) та аналізували, як ці цінності проявляються у їхньому теперішньому навчанні.

Наступний блок був присвячений вправі «Професійна дилема», у межах якої учасники аналізували змодельовану етичну ситуацію, пов'язану з конфліктом між особистими переконаннями психолога та інтересами клієнта. Це завдання сприяло інтеграції мотиваційного та ціннісного компонентів професійно важливих якостей, а також актуалізувало етичні засади професійної діяльності [58]. Студенти дійшли висновку, що справжня професійна мотивація неможлива без внутрішнього прийняття етичної відповідальності.

Завершальна частина заняття передбачала вправу «Мій професійний ресурс», під час якої кожен учасник визначав, що саме підтримує його у складні періоди навчання та професійного сумніву. Виявилося, що для більшості таким ресурсом є усвідомлення значущості допомоги іншому, що підтверджує домінування гуманістичних мотивів.

Заняття 4. «Саморефлексія та професійне самопізнання як механізм розвитку професійно важливих якостей».

Четверте заняття було присвячене розвитку саморефлексії як центрального механізму професійного самовдосконалення психолога. Методологічною основою стали положення про саморозвиток як невід'ємний компонент професійного становлення [32;44], а також ідеї про професійний розвиток як процес свідомої трансформації особистості у діяльності [55;56].

У вступній частині було обґрунтовано, що для психолога рефлексія не є факультативною характеристикою, а становить професійну необхідність. Вона забезпечує усвідомлення власних реакцій у взаємодії з клієнтом, запобігає переносу та контрпереносу, сприяє корекції професійної поведінки. Наголошувалося, що без сформованої рефлексивної позиції розвиток інших професійно важливих якостей залишається фрагментарним.

Основною вправою стала «Рефлексивна реконструкція досвіду», у межах якої студентам було запропоновано проаналізувати реальну ситуацію з

навчальної або волонтерської практики, що викликала складні емоції. Учасники мали відповісти на три групи запитань: що відбулося на зовнішньому рівні; що вони відчували і думали; які професійні висновки можна зробити. Особлива увага приділялася розмежуванню фактів і суб'єктивних інтерпретацій.

Далі було проведено вправу «Сліпі зони професіонала», яка передбачала анонімний взаємний зворотний зв'язок у межах підгруп. Студенти мали можливість отримати інформацію про те, як їх сприймають інші як майбутніх психологів (наприклад, як уважних, дистанційованих, емоційно включених тощо). Обговорення результатів відбувалося з дотриманням принципів психологічної безпеки та неконфронтаційної комунікації. Цей етап виявився особливо значущим, оскільки сприяв розвитку здатності приймати конструктивну критику без зниження самооцінки.

Окремий блок було присвячено техніці «Щоденник професійного зростання». Учасникам запропоновано розпочати ведення коротких рефлексивних записів після кожної професійно значущої події (практики, консультації, складної розмови). Така практика спрямована на формування звички до системного самоаналізу та інтеграції досвіду.

Заняття 5. «Життестійкість і психологічна надійність як ресурс професійної діяльності».

П'яте заняття було присвячене розвитку життестійкості та внутрішньої психологічної надійності як ресурсної основи професійної діяльності психолога. Теоретичною опорою слугували положення про професійну надійність фахівця як інтегративну характеристику стабільності його діяльності [18], а також ідеї щодо психологічних ресурсів особистості майбутнього психолога [34] та ризиків емоційного вигорання за умов недостатньої сформованості професійно значущих якостей [36].

У вступному блоці було окреслено, що професія психолога пов'язана з постійним контактом із емоційно складними ситуаціями, переживанням клієнтського болю, невизначеністю результатів допомоги. За таких умов

життєстійкість виступає не додатковою перевагою, а необхідною умовою професійної ефективності. Особлива увага приділялася трьом компонентам життєстійкості, зокрема залученості, контролю та прийняттю ризику, як показникам активної життєвої позиції.

Основною вправою стала робота з моделлю «Складна професійна ситуація». Студентам було запропоновано змодельований кейс (наприклад, клієнт із високим рівнем тривожності, який демонструє недовіру до спеціаліста). Дозволило виявити, що частина студентів схильна перебільшувати власну відповідальність за результат взаємодії, що потенційно може спричиняти емоційне виснаження.

Наступним етапом стала вправа «Мій ресурс у кризі», під час якої кожен учасник визначав три внутрішні та три зовнішні ресурси, на які він може спиратися у складних професійних ситуаціях. Важливою стала рефлексія щодо того, чи усвідомлюють студенти власні ресурси і чи вміють до них звертатися. У процесі обговорення було підкреслено, що ресурсність – це не лише наявність підтримки, а й готовність її прийняти.

Окремий блок було присвячено формуванню психологічної надійності як здатності діяти професійно навіть за умов внутрішнього напруження. У межах вправи «Професійна дистанція» учасники відпрацьовували навички збереження робочої позиції у ситуації емоційного виклику. Ця вправа дозволила усвідомити, що професійна надійність полягає не у відсутності емоцій, а в умінні їх регулювати.

Завершальна рефлексія заняття була присвячена питанню: «Що для мене означає бути психологічно стійким фахівцем?». Більшість студентів відзначили, що стійкість пов'язана з прийняттям власних обмежень, здатністю вчитися на помилках і не втрачати професійної мотивації у разі труднощів.

Заняття 6. «Інтеграція професійно важливих якостей і формування цілісного професійного образу».

Шосте, фінальне заняття мало інтегративний характер і було спрямоване на узагальнення набутого досвіду, усвідомлення внутрішніх змін та формування

цілісного професійного образу майбутнього психолога. Його концептуальною основою стали положення про професійну зрілість як результат інтеграції особистісних і функціональних характеристик [24;42], а також уявлення про професійний розвиток як безперервний процес самоконструювання [56].

На початку заняття було запропоновано вправу «Мій шлях у програмі», у межах якої учасники мали співвіднести свій початковий професійний образ (зафіксований на першому занятті) із тим, як вони сприймають себе після проходження тренінгу. Аналіз відповідей засвідчив зміщення акцентів від зовнішніх характеристик (знання, техніки, методики) до внутрішніх (відповідальності, стійкості, усвідомленості, здатності до емпатійного слухання). Це свідчило про глибше розуміння сутності професії.

Центральною частиною заняття стала інтегративна вправа «Професійна формула», у якій кожен студент формулював власне визначення професійної готовності психолога, спираючись на досвід попередніх занять. Виявилось, що більшість формул включали поєднання емпатії, внутрішньої мотивації, рефлексивності та життєстійкості, що підтверджує ефективність системного підходу до розвитку професійно важливих якостей.

Наступним етапом була групова робота «Професійний контракт із собою», у межах якої студенти письмово визначали конкретні кроки щодо подальшого саморозвитку: участь у супервізіях, поглиблення теоретичних знань, розвиток асертивності, підтримання емоційної рівноваги. Такий підхід сприяв переходу від декларативного усвідомлення до практичної орієнтації на майбутні дії.

Завершальна частина заняття мала символічний характер. Учасники формулювали одну якість, яку вони вважають найбільш значущою для себе як майбутнього психолога, та коротко обґрунтовували свій вибір. Цей етап сприяв підвищенню рівня групової підтримки та усвідомленню спільності професійних цінностей.

Завершуючи програму, ми підкреслили, що формування професійно важливих якостей не завершується межами тренінгу. Програма виступила

каталізатором внутрішніх змін, однак подальший розвиток залежить від особистісної активності кожного студента.

Таким чином, шосте заняття забезпечило інтеграцію мотиваційного, емоційного, рефлексивного та ресурсного компонентів професійно важливих якостей, сформувавши у студентів більш цілісне бачення себе як майбутніх фахівців.

3.2. Результати розробок та апробацій тренінгової програми розвитку професійно важливих якостей у студентів-психологів

Після завершення констатувального етапу дослідження було відібрано 20 осіб, які продемонстрували низькі показники за результатами первинної діагностики, їх було залучено до формувального впливу. Заняття проводилися послідовно на протязі 1,5 місяців по суботам.

Після завершення шеститижневого циклу занять було проведено повторну психодіагностику за тим самим комплексом методик, що використовувався на констатувальному етапі. З метою визначення ефективності впровадженої програми нами було використано t-критерій Стюдента для залежних вибірок. Результати порівняння показників до та після участі у програмі подано в Таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Порівняння показників до та після формувального впливу

Показники	До ($M \pm SD$)	Після ($M \pm SD$)	t	p
Емпатійність	$64,2 \pm 8,1$	$69,8 \pm 7,4$	4,12	$\leq 0,001$
Внутрішня мотивація	$5,1 \pm 0,9$	$5,8 \pm 0,7$	5,03	$\leq 0,001$
Позитивна проф. ідентичність	$3,7 \pm 0,6$	$4,2 \pm 0,5$	4,56	$\leq 0,001$
Саморефлексія	$63,5 \pm 9,3$	$70,4 \pm 8,6$	3,98	$\leq 0,001$
Самооцінка	$28,6 \pm 4,2$	$31,1 \pm 3,9$	3,21	$\leq 0,01$
Життестійкість (заг.)	$82,4 \pm 11,5$	$89,7 \pm 10,2$	3,87	$\leq 0,001$

Аналіз отриманих результатів свідчить про статистично значуще підвищення показників за всіма досліджуваними змінними. Найбільш виражена позитивна динаміка спостерігається за шкалою внутрішньої мотивації ($t = 5,03$; $p \leq 0,001$), що свідчить про посилення особистісно зумовленого інтересу до професії та її внутрішнього прийняття. Також зафіксовано значуще зростання емпатійності, саморефлексії та позитивної професійної ідентичності, що підтверджує ефективність тренінгових вправ, спрямованих на розвиток емоційної чутливості та професійної самосвідомості.

Підвищення показників самооцінки та життєстійкості має помірний, але статистично значущий характер, що дозволяє говорити про позитивний вплив програми на ресурсний потенціал студентів та їхню впевненість у власних професійних можливостях.

Отримані результати свідчать про ефективність розробленої тренінгової програми як засобу розвитку професійно важливих якостей майбутніх психологів. Формувальний вплив сприяв позитивним змінам у мотиваційному, емоційному та рефлексивному компонентах професійного становлення студентів.

Аналіз результатів апробації програми дозволяє виокремити її низку суттєвих переваг. По-перше, програма має системний характер і ґрунтується на інтеграції мотиваційного, емоційного, рефлексивного та ресурсного компонентів професійно важливих якостей, що відповідає сучасним уявленням про структуру професійної компетентності психолога [7;24]. По-друге, використання тренінгового формату забезпечило активну включеність студентів у процес самопізнання та професійного осмислення, що підвищує ефективність формування внутрішньої мотивації та професійної ідентичності. По-третє, програма має практико-орієнтований характер: вправи моделюють реальні професійні ситуації, що сприяє перенесенню набутих навичок у майбутню діяльність.

Водночас слід враховувати певні обмеження. Реалізація програми в межах академічного середовища зумовлює вплив групової динаміки та рівня

відкритості учасників на глибину опрацювання матеріалу. Крім того, шеститижневий формат не дозволяє повністю інтегрувати сформовані зміни у стійкі поведінкові стратегії; для цього необхідна подальша супервізійна підтримка. Також результати апробації обмежені вибіркою одного закладу вищої освіти, що потребує подальшої перевірки ефективності програми на ширшій сукупності студентів.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі представлено процес створення та практичної перевірки тренінгової програми, спрямованої на розвиток професійно важливих якостей студентів спеціальності «Психологія». Під час розробки програми враховано сучасні теоретичні підходи до професійного становлення майбутнього психолога, що дало змогу сформувати комплексний зміст формувального впливу, орієнтований не лише на розвиток окремих професійно значущих характеристик, а й на зміцнення внутрішніх особистісних ресурсів студентів.

Структура програми включала шість тематично взаємопов'язаних занять, зміст яких охоплював питання професійної ідентичності, емпатії, професійної мотивації, рефлексії, психологічної стійкості та усвідомлення власної професійної позиції. Послідовність занять забезпечила логічний перехід від самопізнання та осмислення професійного вибору до формування цілісного бачення себе як майбутнього фахівця.

Апробація розробленої програми була проведена серед студентів, які за результатами первинного діагностичного обстеження продемонстрували недостатній рівень розвитку окремих професійно важливих якостей. Повторне психодіагностичне дослідження після завершення формувального впливу засвідчило позитивну динаміку за всіма досліджуваними показниками. Статистичний аналіз результатів підтвердив достовірне зростання рівня

емпатійності, внутрішньої професійної мотивації, професійної ідентичності, саморефлексії, самооцінки та життєстійкості учасників.

Отримані результати дозволяють зробити висновок про доцільність використання тренінгових технологій у процесі професійної підготовки майбутніх психологів. Запропонована програма продемонструвала потенціал як ефективний інструмент підтримки професійного розвитку студентів, сприяючи поглибленню їх професійної самосвідомості, зміцненню ресурсного потенціалу та формуванню більш зрілої професійної позиції.

Разом із тим результати дослідження не вичерпують проблематики розвитку професійно важливих якостей студентів-психологів та відкривають перспективи для подальших наукових пошуків, пов'язаних із розширенням вибірки дослідження, удосконаленням змісту тренінгових програм і вивченням довготривалості отриманих ефектів.

ВИСНОВКИ

У результаті теоретико-методологічного аналізу з'ясовано, що професійно важливі якості є інтегративним особистісно-функціональним утворенням, яке поєднує мотиваційні, емоційні, когнітивні, рефлексивні та ресурсні компоненти, що забезпечують ефективність професійної діяльності психолога. Обґрунтовано доцільність їх розгляду як системного чинника професійного становлення фахівця, який опосередковує формування професійної компетентності, надійності та готовності до практичної діяльності.

Аналіз психологічного портрета професії психолога дозволив визначити ключові вимоги до особистісних і функціональних характеристик фахівця, зокрема високий рівень емпатії, внутрішньої професійної мотивації, етичної відповідальності, рефлексивності, психологічної стійкості та здатності до професійного саморозвитку. Доведено, що поєднання морально-етичних, інтелектуальних і ресурсних складових формує основу професійної зрілості майбутнього психолога.

Узагальнення психолого-педагогічних умов формування професійно важливих якостей у межах освітнього простору закладу вищої освіти засвідчило, що їх розвиток є керованим процесом, ефективність якого зростає за умови впровадження компетентнісного підходу, активних форм навчання та спеціально організованих програм особистісно-професійного зростання. Встановлено, що освітнє середовище виступає не лише контекстом передачі знань, а й простором формування професійної ідентичності та внутрішньої позиції майбутнього фахівця.

Результати емпіричного дослідження підтвердили наявність статистично значущих взаємозв'язків між рівнем емпатії, внутрішньою професійною мотивацією, професійною ідентичністю, саморефлексією, самооцінкою та життєстійкістю студентів-психологів, що свідчить про їх системну взаємодію у структурі професійно важливих якостей. Виявлено, що саме мотиваційно-рефлексивні та ресурсні чинники виступають психологічною основою їх

формування та подальшого професійного розвитку. У результаті проведеного теоретичного та емпіричного дослідження проблеми формування професійно важливих якостей майбутніх психологів досягнуто поставленої мети та реалізовано визначені завдання дослідження.

Охарактеризовано психологічний портрет професії психолога. Визначено, що ефективне здійснення психологічної діяльності потребує розвиненої емпатії, внутрішньої професійної мотивації, відповідальності, рефлексивності, комунікативної компетентності, етичної зрілості та психологічної стійкості. Встановлено, що гармонійне поєднання особистісних і професійних характеристик створює основу професійної зрілості майбутнього фахівця.

Проаналізовано психолого-педагогічні умови формування професійно важливих якостей майбутніх психологів у контексті освітнього простору закладу вищої освіти. З'ясовано, що їх розвиток значною мірою залежить від організації освітнього процесу, використання інтерактивних методів навчання, практикоорієнтованої підготовки, професійної рефлексії та створення сприятливого психологічного середовища. Доведено, що заклад вищої освіти виступає важливим середовищем професійної соціалізації та становлення професійної ідентичності студентів.

Розроблено та апробовано тренінгову програму розвитку професійно важливих якостей майбутніх психологів, спрямовану на розвиток емпатії, рефлексивності, професійної мотивації, навичок саморегуляції та психологічної стійкості. Результати повторної діагностики після реалізації програми засвідчили позитивну динаміку досліджуваних показників, що підтверджує її ефективність. Учасники продемонстрували підвищення рівня усвідомлення власних професійних ресурсів, розвиток навичок професійної взаємодії та готовності до подальшого професійного саморозвитку.

Отримані результати підтверджують, що формування професійно важливих якостей майбутніх психологів є цілеспрямованим і керованим процесом, ефективність якого забезпечується поєднанням відповідних психолого-педагогічних умов та спеціально організованих програм

особистісно-професійного розвитку. Перспективи подальших досліджень є у вивченні особливостей розвитку професійно важливих якостей психологів на різних етапах професійного становлення та вдосконаленні програм їх психологічного супроводу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білик В. Г. Теоретичні і методичні засади природничо-наукової підготовки майбутніх психологів у закладах вищої освіти : автореф. ... д-ра пед. наук. Київ, 2021. 41 с.
2. Біскуп В. С. Макрочинники становлення професійної майстерності. *Психологія і суспільство*. 2013. Спецвип. С. 59-61.
3. Боліла А. П. Професійно-особистісні важливі якості психолога. *Актуальні питання сучасної науки та практики* : матеріали науково-практичної конференції, 15 листопада 2018 р. Київ, 2018. С. 492-494.
4. Борисенко Л., Корват Л. Розвиток професійно важливих якостей особистості як умова професійного становлення майбутніх психологів. *Перспективи та інновації науки*. 2022. № 6 (11). С. 376-388.
5. Брюховецька О., Гусєв А., Чаусова Т., Інжиєвська Л. Психологічні особливості розвитку професійно важливих якостей майбутнього психолога у закладі вищої освіти. *Вісник післядипломної освіти. Сер. Соціальні та поведінкові науки. Управління та адміністрування*. 2022. № 22 (51). С. 47-62.
6. Вакулук О. А. Професійний розвиток особистості фахівця: поняття, зміст та особливості. *Вісник студентського наукового товариства «ВАТРА» Вінницького торговельно-економічного інституту ДТЕУ*. Вінниця: Редакційно-видавничий відділ ВТЕІ ДТЕУ, 2023. Вип.164. С. 127-135.
7. Васянович Г., Онищенко В. Професійні якості майбутнього фахівця: науково-методологічні критерії визначення і класифікації. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. № 4. С. 9-33.
8. Вінтюк Ю. В. Стан підготовки майбутніх психологів у ВНЗ України з позицій сучасних вимог. *Молодий вчений*. 2016. № 1. С. 395-399.
9. Власенко А. Психологічні характеристики особистості психолога в парадигмах існуючих класифікацій професій. *Psychological journal*. 2018. № 4 (2). С. 123-132.

- 10.Вовк Н. П., Мохнар Л. І., Чередніченко Т. В. Теоретичні і прикладні проблеми психології. *Збірник наукових праць Східноукраїнського національного університету імені В. Даля*. Сєверодонецьк: НУОУ. 2020. № 3(53). Т. 3. С. 192-202.
- 11.Волошенко М. Етапи професійного саморозвитку особистості. *Social work and education*. 2023. № 10 (3). С. 336-347.
- 12.Гичко Ю. Аспекти професіоналізації майбутніх психологів в процесі підготовки до професійної діяльності. *Психологічний журнал*. 2021. № (6). С. 15-22.
- 13.Головач Н. Порівняльний аналіз сутності та змісту понять «професійно значущі якості» і «професійна компетентність». *Молодь і ринок*. 2016. № 9. С. 127-131.
- 14.Гужанова Т. С., Федорик В. В., Кушнір Л. О., Ортікова Н. В., Кононенко О. І. Професійна компетентність як показник психологічної готовності студента до професійної діяльності. *Перспективи та інновації науки. Сер. Педагогіка. Психологія. Медицина*. 2023. С. 418-428.
- 15.Данильченко І. В. Психологічні особливості розвитку професійної мотивації у студентів-психологів. *Актуальні проблеми особистісного зростання*. 2019. С. 155-158.
- 16.Джигун Л., Грабар С. Основні вимоги до особистості психолога, який проводить професійно-психологічний відбір кадрів. *Psychology Travelogs*. 2024. № 4. С. 191-199.
- 17.Діденко М. С. Системно-термінологічний аналіз категорії професійно значущі якості особистості. *Вісник післядипломної освіти*. 2014. № 10. С. 217-226.
- 18.Діденко О. В. Сутність, зміст і структура поняття «професійна надійність фахівця». *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Сер. Педагогічні науки*. 2015. № 1. С. 90-101.
- 19.Ендеберя І. В. Умови професійного становлення майбутніх практичних психологів. *Наука і освіта*. 2013. № 3. С. 60-63.

- 20.Іванова Н. Г. Формування професійно важливих якостей—важлива умова успішного виховання майбутніх фахівців. *Педагогічний дискурс*. 2012. № 12. С. 163-166.
- 21.Калюжина Ю., Кравченко О. Методичний аспект розвитку кар’єрних орієнтацій майбутніх психологів у контексті їх професіоналізації. *Психологія і особистість*. 2022. № 2. С. 169-185.
- 22.Кобилянська Т. В. Особистісні та професійно важливі якості майбутнього психолога. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2018. № 74. С. 78-80.
- 23.Коваленко Н. П., Боброва Н. О., Ганчо О. В., Зачепило С. В. Мотивація студентів як запорука успішного професійного розвитку. *Медична освіта*. 2020. № 3. С. 43–48.
- 24.Кошук О. Б. Професійна компетентність спеціаліста як характеристика його професійної діяльності. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. 2016. № 3. С. 73-77.
- 25.Кучай О. В. Професійна підготовка майбутніх психологів у ВНЗ України. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Сер. Педагогіка, психологія, філософія*. 2018. № 291. С. 155-158.
- 26.Лазаренко Г. Ю. Вимоги до комунікативних якостей та вмінь психологів. *Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку* : матеріали XLIX-ої Міжнародної науково-практичної конференції, 07 жовтня 2024 р. Аліканте, 2024. С. 129-132.
- 27.Литвиненко І. С. Особистісний аспект – проблематика професійного становлення студентів-психологів. *Вісник Одеського національного університету. Сер. Психологія*. 2014. № 19. Вип. 1. С. 186-196.
- 28.Лоленко К. М. Професійно-психологічні характеристики бренду психолога. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2023. № 30 (4). С. 122-134.

29. Михальчук О. Поняття «професіоналізм» і «кваліфікація» – важливі чинники формування професійної компетентності майбутнього фахівця. *Наукова діяльність як шлях формування професійних компетентностей майбутнього фахівця (НПК-2013)* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 5-6 грудня 2013 р. Суми: ВВП «Мрія», 2013. С. 52-54.
30. Нежданова Н. В. Теоретичні засади визначення поняття професійно важливих якостей майбутніх фахівців. *Право і Безпека*. 2015. № 2. С. 207-211.
31. Олександрова Н. Н. Сутність поняття професійно важливі якості. *Новий Колегіум*. 2011. № 4. С. 53-58.
32. Омельченко Т. В. Саморозвиток майбутніх психологів в період професійного навчання. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2018. С. 69-72.
33. Панчук Н. П. Ціннісна сфера особистості та її роль у становленні професіонала. *Проблеми сучасної психології*. 2015. № 29. Режим доступу: <http://gm.khpi.edu.ua/index.php/2227-6246/article/view/158348> (дата звернення: 01.02.2026).
34. Перегончук Н., Краєвська Т. Психологічні ресурси особистості майбутнього психолога. *Молодий вчений*. 2018. № 2 (54). С. 477-480.
35. Поддубей О. В. Аналіз поняття «професійна підготовка» у вітчизняних і зарубіжних наукових працях. *Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського*. 2019. С. 19-24.
36. Подоляк Н. Професійно значущі якості психолога в контексті проблеми емоційного вигорання. *Проблеми гуманітарних наук. Сер. Психологія*. 2019. № 45. С. 89-99.
37. Поночовна-Рисак Т. М., Яценко Л. М. Поняття «професійні якості» як складова фахової підготовки майбутніх спеціалістів. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. 2016. № 2 (74). С. 159-163.

- 38.Потуй Ю. П. Проблема формування професійних цінностей у науковій літературі. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Сер. Педагогічні науки*. 2013. № 15. С. 76-83.
- 39.Примачок Л. Л. Завдання сучасної вищої освіти та професійне зростання студентів–майбутніх фахівців. *Наукові записки Національного університету Острозька академія. Сер. Психологія*. 2019. № 8. С. 51-55.
- 40.Сколота Е. В. Асертивність як складник професійного профілю майбутнього психолога. *Вчені записки таврійського національного університету імені в.і. вернадського. Сер. Психологія*. 2020. № 4. Т. 31 (70). С. 79-83.
- 41.Столярова О., Сафін О., Діхтяренко С., Рабодзей Т. Мотиваційна готовність здобувачів вищої освіти до майбутньої професії психолога. *Вісник Національного університету оборони України*. 2021. С. 105-109.
- 42.Столярчук О. А., Сергєєнкова О. П. Формування психологічної готовності студентів до майбутньої професійної діяльності. *Humanitarium*. 2019. № 1 (42). С. 164-173.
- 43.Танасійчук О. Психологічні особливості професійного становлення майбутніх психологів. *Проблеми сучасної психології*. 2020. № 48. С. 253-271.
- 44.Ткаченко А. Професійний розвиток і саморозвиток особистості. *Витоки педагогічної майстерності*. 2019. № 23. С. 201-205.
- 45.Хуртенко О., Якимчук І. Готовність до професійної діяльності майбутнього психолога у контексті його професійної адаптації. *Вісник Національного університету оборони України*. 2020. С. 186-192.
- 46.Цибулько Л. Г., Юрченко В. В. Педагогічні умови формування етико-правової культури майбутніх психологів в процесі професійної підготовки. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2024. № 12. Режим доступу: <http://pedagogical-academy.com/index.php/journal/article/view/449> (дата звернення: 03.02.2026).
- 47.Цільмак О. М. Класифікація професійно важливих якостей психолога-консультанта. *Юридична психологія*. 2020. № 2 (27). С. 17-23.
- 48.Чжиюн П. Сутність поняття професійні цінності. *Обрії*. 2019. № 1. С. 43-46.

- 49.Чубко В., Кузь І. Професійно важливі якості особистості практичного психолога. *Психосоціальні ресурси особистісного та соціального розвитку в епоху глобалізації* : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, 3-4 листопада 2023 р. Тернопіль: ЗУНУ, 2023. С. 161-164.
- 50.Шандрук С., Чапак Я. В., Чапак М. В. Професійне самовизначення майбутніх практичних психологів. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Чернівці: Рута, 2004. С. 156-163.
- 51.Шевченко В. В., Джоган Д. М. Мотивація професійної діяльності майбутнього психолога. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені ВО Сухомлинського. Сер. Психологічні науки*. 2017. № 1. С. 203-206.
- 52.Шель Н. В. Формування професійної компетентності майбутніх психологів на етапі їх підготовки у ВУЗі. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Сер. Психологічні науки*. 2024. С. 40-50.
- 53.Шикирава Н. М. Емпатія як інтегральна особистісно-професійна якість практичного психолога. *Соціально-психологічні проблеми суспільства*. 2021. С. 119-123.
- 54.Юрченко-Шеховцова Т., Андросюк В. Теоретико-методологічне підґрунтя оцінки ефективності діяльності психолога (компаративний аналіз). *Юридична психологія*. 2024. № 1 (34). С. 35-45.
- 55.Ягупов В. В. Методологічні засади професійного розвитку особистості фахівця. *Концептуальні засади професійного розвитку особистості в умовах євроінтеграційних процесів*. 2015. С. 126-136.
- 56.Ягупов В. В. Професійний розвиток особистості фахівця: поняття, зміст та особливості. *Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*. 2015. № 175. С. 22-28.
- 57.Яновська Т. Соціальний інтелект у структурі професійно-важливих якостей психолога. *Психологія і особистість*. 2022. № 2. С. 153-168.

58. Яновська Т., Булатевіч Н. Етичні виміри діяльності психолога в практиці психологічного консультування. *Psychological journal*. 2018. № 4 (5). С. 237-251.